

Fagrapport nr. 1-2015

Anita Borch, Ragnhild Brusdal og Elling Borgeraas

Økonomisk likestilling

En kvalitativ analyse av gifte og samboende kvinner og menn

SIFO

© SIFO 2015
Fagrapport nr. 1 – 2015

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
Sandakerveien 24 C, Bygg B
Postboks 4682 Nydalen
0405 Oslo
www.sifo.no

Det må ikke kopieres fra denne rapporten i strid med åndsverksloven. Rapporter lagt ut på Internett, er lagt ut kun for lesing på skjerm og utskrift til eget bruk. Enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring utover dette må avtales med SIFO. Utnyttelse i strid med lov eller avtale, medfører erstatningsansvar.

Tittel Økonomisk likestilling. En kvalitativ analyse av gifte og samboende kvinner og menn	Antall sider 66	Dato 17.12.2014
Title Financial equality. A qualitative analysis of married and cohabiting women and men	ISBN 82-7063-452-2	ISSN 1502-6760
Forfatter(e) Anita Borch, Ragnhild Brusdal og Elling Borgeraas	Prosjektnummer 11201403	Faglig ansvarlig sign.
Oppdragsgiver Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet		
Sammendrag Basert på en studie av fire fokusgrupper og en landsrepresentativ websurvey analyserer denne rapporten økonomisk likestilling i husholdninger. De fire fokusgruppene består av gifte menn, gifte kvinner, samboende menn og samboende kvinner. Datainnsamlingen ble gjennomført i 2014. Spørsmålene er: Er kvinner og menn økonomisk likestilte? Hva er det som eventuelt hindrer likestilling? Hvordan kan disse barrierene overkommes, og hvem har ansvaret for dette—myndigheter eller husholdningene selv? Studien indikerer at kvinner og menn vanskelig kan være økonomisk likestilte fordi de trer inn og ut av samliv med ulike materielle, økonomiske og kulturelle ressurser. En viktig barriere for økonomisk likestilling er det delte arbeidsmarkedet der menn generelt tjener mer enn kvinner. Andre barrierer er lite kunnskap om rettigheter ved samlivsbrudd, skilsmisse og partners død; kompliserte pensjonsrettigheter; og kulturelle ideer om kjønn, frihet, velferdsstat og ansvar. Studien indikerer også at ulike interesser og ressurstilgang sår tvil rundt parforhold og gjør at tema knyttet til økonomisk likestilling ikke tas opp til diskusjon dersom de er til å leve med. Den svake part i forholdet er spesielt lite komfortabel med å ta opp potensielle konflikttemaer fordi det denne har mest å tape på et eventuelt samlivsbrudd. Selv om ansvaret for økonomisk likestilling i husholdninger ligger hos det enkelte husholdsmedlem og husholdningen som helhet, er det statens oppgave å legge til rette slik at likestilling både på kort og lang sikt blir et plausibelt valg. For staten innebærer dette en videreføring av det møysommelige arbeidet det er å fremme generell likestilling i samfunnet, økonomisk, så vel som kulturelt.		
Summary Based on a study of four focus groups and a national representative websurvey, this study analyses financial equality in households. The four focus groups comprise married men, married women, cohabiting men and cohabiting women. The data was collected in 2014. The questions were: Is men and women financially equal? If not, what hinders financial equality? How can these barriers be overcome, and who is responsible for this change—the household members and the households themselves, or the government? The study indicates that men and women hardly can be financially equal since they enter in and get out of cohabitation and marriage with different material, economic and cultural resources. An important barrier for financial equality is the shared labor market where men generally get better paid than women. Other barriers are limited knowledge about rights in separation, divorce and partner's death; complicated pension entitlement, and cultural ideas about gender, freedom, the welfare state and responsibilities. The study also indicates that different interests and recourses are seldom negotiated and discussed in households because there is, from the partners' point of view, no need to challenge the households' viability if the financial situation is possible to live with. The weak part of the relationship has a special interest of not addressing subjects that may cause conflict in the household since he or she is the one that will lose most if the relationship relationships split up. Even though the financial equality in households belongs to the individual partners and the household as a whole, it is the responsibility of the state to make sure that the individual partners regard financial equality as a plausible choice in the short and long run. For the state, this implies a furtherance of the continuing and thorough work it truly is to promote gender quality in society, economically, as well as culturally.		
Stikkord Økonomisk likestilling, kjønn, fokusgrupper.		
Keywords Financial equality, gender, focus groups.		

Økonomisk likestilling.
En kvalitativ analyse av gifte og samboende kvinner og menn

av

Anita Borch, Ragnhild Brusdal og Elling Borgeraas

2014

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
postboks 4682 Nydalen, 0405 Oslo

Forord

Dette er den tredje rapporten i en studie av økonomisk likestilling utført på oppdrag fra BLD (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet). Den første rapporten var en litteraturgjennomgang (Brusdal, 2013). Den andre var en landsrepresentativ survey (Brusdal m.fl., 2013).

Ragnhild, Brusdal, Elling Borgeraas, Mary Ann Stamsø og Anita Borch har vært tilknyttet prosjektet.

Nydalen, desember 2014.

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORKSNING (SIFO)

Innhold

Forord.....	3
Innhold	5
Sammendrag.....	7
Summary	9
1 Introduksjon.....	11
2 Internasjonal og nasjonal forskning på feltet	13
2.1 Økonomisk likestilling i Norge	15
3 Metode og datagrunnlag	17
3.1 SIFO-survey	18
4 Hvordan økonomisk likestilling forstås	19
4.1 Antagelser	19
4.2 Resultater	20
4.3 Avsluttende diskusjon	26
5 Likestilling og økonomisk organisering	29
5.1 Innledning	29
5.2 Økonomisk organisering	31
5.2.1 Transparent økonomi	34
5.3 Diskusjoner om økonomisk organisering i husholdet	34
5.4 Samboere og samboerkontrakter.....	36
5.5 Eieforhold til bolig.....	38
5.6 Økonomi og livsløp.....	39
5.7 Oppsummering.....	41
6 Økonomisk likestilling og forhandlinger	43
6.1 Balanseprinsippet vs. frihetsprinsippet	44
6.2 Kooperative konflikter	45
6.3 Konflikter	47
6.4 «The breaking point» (nullpunktet) og forhandlingsstyrke.....	52
6.5 Oppsummering.....	54
7 Avsluttende diskusjon.....	57
Referanseliste:	63

Tabeller

Tabell 4-1Antagelser om forståelse av økonomisk likestilling, fordelt etter kjønn og sivilstand	20
Tabell 4-2Antagelser om forståelse av økonomisk likestilling, fordelt etter kjønn og sivilstand	26
Tabell 5-1Oversikt over hvordan økonomien er organisert blant gifte og samboende kvinner og menn. Prosent. (N=1231).....	33

Sammendrag

Basert på en studie av fire fokusgrupper og en landsrepresentativ websurvey analyserer denne rapporten økonomisk likestilling i husholdninger. De fire fokusgruppene består av gifte menn, gifte kvinner, samboende menn og samboende kvinner. Datainnsamlingen ble gjennomført i 2014. Spørsmålene er: Er kvinner og menn økonomisk likestilte? Hva er det som eventuelt hindrer likestilling? Hvordan kan disse barrierene overkommes, og hvem har ansvaret for dette—myndigheter eller husholdningene selv?

Den foreliggende studien er en kvalitativ oppfølging av en større kvantitativ undersøkelse av økonomisk likestilling blant norske par. Hensikten med den kvalitative oppfølgingen er å kunne gi utdypende fortolkninger av noen av de kvantitativt baserte funnene. Selv om denne rapporteringen står på egenhånd, kan det være hensiktsmessig å se de to empiriske studiene i sammenheng.

Studien indikerer at kvinner og menn vanskelig kan være økonomisk likestilte fordi de trer inn og ut av samliv med ulike materielle, økonomiske og kulturelle ressurser. En viktig barriere for økonomisk likestilling er det delte arbeidsmarkedet der menn generelt tjener mer enn kvinner. Andre barrierer er lite kunnskap om rettigheter ved samlivsbrudd, skilsmisse og partners død; kompliserte pensjonsrettigheter; og kulturelle ideer om kjønn, frihet, velferdsstat og ansvar. Studien indikerer også at ulike interesser og ulik ressurstilgang har stor betydning i forhandlingene om ressurser og arbeidsdelingen mellom samlivspartene og for hvilke konflikttemaer som kan tas opp. Den svake part i forholdet er spesielt lite komfortabel med å ta opp potensielle konflikttemaer fordi denne har mest å tape på et eventuelt samlivsbrudd.

Selv om ansvaret for økonomisk likestilling i husholdninger ligger hos det enkelte husholdningsmedlem og husholdningen som helhet, er statens oppgave å legge til rette for at likestilling både på kort og lang sikt blir et plausibelt valg. For staten innebærer dette en videreføring av det møysommelige arbeidet det er å fremme generell likestilling i samfunnet, økonomisk, så vel som kulturelt.

Summary

This study, based on four focus groups interviews and a national representative websurvey, analyses financial equality in Norwegian households. The four focus groups comprise married men, married women, cohabiting men and cohabiting women. The data was collected in 2014. The questions were: Is men and women financially equal? If not, what hinders financial equality? How can these barriers be overcome, and who is responsible for this change—the household members and the households themselves, or the government?

The study indicates that men and women hardly can be financially equal since they enter in and get out of cohabitation and marriage with different material, economic and cultural resources. An important barrier for financial equality is the shared labor market where men generally get better paid than women. Other barriers are limited knowledge about rights in separation, divorce and partner's death; complicated pension entitlement, and cultural ideas about gender, freedom, the welfare state and responsibilities. The study also indicates that different interests and recourses are seldom negotiated and discussed in households because there is, from the partners' point of view, no need to challenge the households' viability if the financial situation is possible to live with. The weak part of the relationship has a special interest of not addressing subjects that may cause conflict in the household since he or she is the one that will lose most if the relationship split up.

Even though the financial equality in households belongs to the individual partners and the household as a whole, it is the responsibility of the state to make sure that the individual partners regard financial equality as a plausible choice in the short and long run. For the state, this implies a furtherance of the continuing and thorough work it truly is to promote gender quality in society, economically, as well as culturally.

1 Introduksjon

I samfunnsvitenskapelig forskning har økonomisk likestilling vært et tema siden 1960-tallet (Dema-Moreno, 2009). Et viktig spørsmål har vært hvordan penger fordeles i husholdet. Nasjonale og internasjonale studier indikerer at husholdets økonomiske fordeling de senere år er «individualisert» i den forstand at den i økende grad er basert på en lik fordeling av husholdets utgifter (Bøe og Wærness, 2005; Knudsen og Wærness, 2009; Lyngstad m.fl., 2010; Vogler, 2005; Vogler m. fl., 2008). Denne forskningen indikerer også at unge og samboende praktiserer en mer individualisert økonomisk fordeling enn andre (Lyngstad m.fl. 2010; Brusdal m.fl., 2013). En utbredt oppfatning er at et individualisert fordelingsystem innebærer mer risiko for kvinner enn for menn, hovedsakelig fordi kvinner jevnt over har lavere inntekt (Bøe og Wærness, 2010; Knudsen og Wærness, 2009; Vogler m.fl., 2008; Elizabeth, 2001; Nyman, 2001). Hittil har man funnet at risikoen er stor for «alle» typer kvinner—samboende og gifte kvinner, kvinner som er separert eller skilt (Andress m. fl., 2005), samt enker (Halleröd, 2013). Det ulikhetsskapende fordelingene av ressurser i husholdet antas imidlertid å endres i tiden som kommer ettersom kvinner investerer mer i utdanning og i større grad vil fungere som husholdets hovedforsørger (Chesley, 2011).

De fleste studier på økonomisk likestilling på nasjonalt og internasjonal nivå har vært kvantitative surveys av den generelle befolkning eller kvalitative studier av gifte, heterofile par, kvinner og lavinntektsgrupper. Mindre oppmerksomhet har vært viet homofile eller særboende par, enslige, menn, eldre, barn og unge, samt høyinntektsgrupper (Bennett, 2013). Basert på data fra fire fokusgrupper: «gifte menn», «samboende menn», «gifte kvinner» og «samboende kvinner», samt data fra SIFO-surveyen gjennomført i 2014, vil vi i denne rapporten analysere økonomisk likestilling i deler av den norske befolkning. De fleste som deltok i fokusgruppene hadde høy inntekt i den forstand at de var i stand til å ta seg av seg selv og sine barn etter et eventuelt samlivsbrudd eller partners død. Alle deltakerne var bosatt i Oslo. I kapittel 4 analyserer Anita Borch hvordan økonomisk likestilling er forstått i de fire fokusgruppene. I kapittel 5 ser Ragnhild Brusdal nærmere på hvordan økonomisk likestilling praktiseres. I kapittel 6 går Elling Borgeraas dypere inn i de sosiale og relasjonelle aspektene ved et samliv og fortolker parenes økonomiske likestilling i lys av Amartya Sens teori om kooperative konflikter, likestilling og velferd. En grunnleggende antagelse er at partnere både har felles interesser og interesser som er i konflikt med hverandre. Ofte vil det være en implisitt enighet om la noen interessekonflikter bli liggende (kooperative konflikter) for å unngå at det sås tvil rundt samlivets levedyktighet. Om og eventuelt hvilke konflikter som unngås på denne måten er imidlertid knyttet opp til hvem som vil tape mest på utfallet

Ved ekteskapsinngåelse blant de bemedlede ble det i tidligere tider laget kontrakter mellom brudeparets familier. Dagens ekteskapslov behandler ektefellene som individuelle personer og det man bringer inn i ekteskapet har man også rett til å ta med seg ved skilsmisse. Ingen skal tjene økonomisk på å være gift. Det kan se ut som at det er kun det emosjonelle som skal belønnes. Det har skjedd store forandringer med ekteskapsinngåelsen fra å være økonomisk arrangementer mellom familier til å angå to selvstendige individer. Kvinner er ikke lenger avhengig av å være forsørget, men deltar i stor utstrekning i arbeidslivet selv om mange arbeider deltid.

Moderne tider gir oss mulighet til en individualiseringsprosess hvor individet selv står i sentrum frigjort fra sted, slekt og gruppe. Alt skal forhandles og vurderes, man må vurdere å ta sine valg om utdanning, yrke og samlivsform og leve med disse, eller endre de som skilsmissestatistikken vitner om. Alle områder er preget av valg og refleksivitet, og dette gjelder også samliv og husholdsøkonomi. Det er i mindre grad styrt av normer.

Moderne samfunn er organisert rundt individet og ikke grupper som slekt, stender o.l. Det moderne individ er selvbestemmende – det velger og det tar ansvar for seg selv. Det er også et uttalt ideal at det skal være likestilling i Norge. Likestillingsmodellen nedfeller seg både hjemme og i arbeidslivet. Svangerskapspermisjon, barnehager o.l. er velferdsstatens bidrag til å realisere likestilling. Familien er ikke lenger det viktigste sikkerhetsnettet, men velferdsstaten.

Rapporten starter med en beskrivelse av nasjonal og internasjonal forskning på feltet og det metodiske grunnlaget analysene bygger på. I et avsluttende kapittel diskuteres viktige funn— hvorvidt disse gir grunnlag for å hevde at dagens kvinner og menn er økonomisk likestilte, hva som eventuelt hindrer likestilling, hvordan disse barrierene kan overkommes og hvem som har ansvaret for dette—myndigheter eller partnerne selv? Siste kapittel er ført i pennen av Borch, etter viktige innspill fra Brusdal og Borgeraas.

2 Internasjonal og nasjonal forskning på feltet

I det 19. århundre innebar giftemål en økonomisk organisering der menn i kraft av å være husholdets hovedforsørger ble tillagt større makt enn kvinner. Kvinner ble oppdratt til å være økonomisk avhengige av sine menn og ansvarlige for det ubetalte arbeidet i husholdet (Atwood, 2012). I de siste generasjonene har forsørger/husmor-modellen gradvis blitt utdatert og erstattet av en arbeidsdelingsmodell hvor likestilling definert som økonomisk uavhengighet og delt husarbeid og barneomsorg har blitt normen (Knudsen og Wærness, 2009). I dag investerer flere kvinner i høyere utdanning enn menn (Galinsky m. fl., 2009), noe som kan bety at kvinner vil bli bedre rustet enn menn til å ivareta forsørgeransvaret i fremtiden (Chelsea, 2011).

De nordiske velferdsstatene ligger i tet i denne utviklingen (Lesping-Andersen, 1990, 1999). Likevel er situasjonen i Norge karakterisert med både stabilitet og endring (Knudsen og Wærness, 2009). Selv om kvinners deltakelse i arbeidsmarkedet ligger tett opp til menns, arbeider flere deltid (Pettersen, 2004). Arbeidsmarkedet er sterkt kjønnssegregert. Menns jobber er jevnt over bedre betalt enn kvinners (Håland og Dagestad, 2003). Menn har økt sin deltakelse i barneomsorg. Kvinner har redusert tiden de bruker på husarbeid, men gjør fremdeles mer enn menn. Et generelt trekk synes å være at idealene endres raskere enn praksisene (Knudsen og Wærness, 2009).

Par i dag trer inn i arbeidsmarkedet som individer som «eier» pengene de har tjent. Dette kan skape konflikter for par som har ulike ideer om likestilt partnerskap og rettigheter knyttet til pengefordeling. Både menn og kvinner ser penger som en representasjon av makt, prestisje og suksess (Atwood, 2012). Til tross for krav om likhet, er ikke alle forhold knyttet til husholdets økonomiske fordeling basert på forhandlinger og enighet. Tvert imot er mange basert på vel etablerte sosiale normer og konvensjoner (Dema-Morento, 2009). I en ofte sitert studie skiller Pahl (2005) mellom fire systemer for pengefordeling:

The whole wage system. En partner overfører sin inntekt til den andre og beholder ofte deler av inntekten selv til personlig forbruk. Den andre partneren føyer til sin inntekt, om han eller hun har dette, og er ansvarlig for å forvalte husholdets økonomi.

The housekeeping allowance system. En partner overfører en spesifikk sum for daglige husholdsutgifter til den andre og forvalter resten av pengene selv.

The pooling system. Partnerne deler hele eller nesten hele inntekten. Begge har tilgang til og kan bruke av disse pengene.

Independent management system. Begge partnerne forvalter sin egen inntekt. Ingen har tilgang til husholdets totale pengebeholdning.

Mens de to første modellene knyttes til den tradisjonelle forsørger/husmor-modellen, knyttes de to siste til arbeidsdelingsmodellen. Basert på en studie av gifte par i Storbritannia, fant Sonnenberg m. fl. (2011) at felles økonomi (poling system) fortsatt var et ideal og at parenes syn på økonomisk fordeling var avhengig av hvem som bidro med hva til husholdets økonomi. Felles økonomi var mest vanlig blant par hvor den ene partneren ble beskrevet som husholdets forsørger, mens delvis felles økonomi (independent management system/part poling) var vanligst blant par hvor partnerne hadde om lag samme inntekt. Forskning indikerer også at menn og kvinner møter ulike forventninger for hvordan pengene skal fordeles. Blant annet fant Sonnenberg m. fl. (2011) at kvinner som tjener mer enn sine menn er forvente å bruke «overskuddspengene» på husholdet, mens menn er forventet å bruke dem på individuelt forbruk. Bennett (2013) beskriver en rekke studier som til sammen indikerer at kvinners forbruk på familien blir sett på som personlig forbruk, mens menns personlige forbruk blir sett på som familieforbruk.

Selv om felles økonomi fremdeles er et ideal, indikerer studier at andelen som praktiserer felles økonomi synker og at fordelingen blir mer individualisert. Vogler m. fl. (2008) relaterer dette skiftet til Giddens (1992) teorier om at globalisering fremmer en prosess av detradisjonisering som øker folks muligheter til å foreta valg og leve et autonomt liv. Valgene er imidlertid knyttet til risiko og usikkerhet. Økt refleksivitet der tanker og handlinger er kontinuerlig gjenstand for vurdering gjør at det er vanskelig å sanksjonere handlinger som bryter med tradisjonen. Resultatet er at nye intime relasjoner og samlivsformer dannes. Heller enn å danne relasjoner basert på «romantisk kjærlighet», dannes «rene relasjoner» som bare vedvarer så lenge partnerne er fornøyd med den grad av intimitet og kjærligheten den bibringer. I tråd med denne teorien vil individualiserte, rene relasjoner bryte ned kjønnsforskjeller i samfunnet. Vogler m. fl. (2008) fant imidlertid at nye former for kjønnsforskjeller som innebar større fordeler for menn og økt risiko for kvinner. Flere forskere har pekt på ironien i at et system som var ment å produsere økonomisk uavhengighet på grunn av sin egalitære karakter har potensial til å danne nye former for ulikhet (Knudsen og Wærness, 2009; Nyman, 2003; Elizabeth, 2001). Kvinners yrkesdeltakelse og økte autonomi synes dermed å ha kommet med en pris: en større økonomisk deprivasjon enn deres partner (Sonnenberg m. fl., 2011).

Som nevnt innledningsvis er økonomisk deprivasjon blant kvinner observert i alle typer hushold—velfungerende hushold, separerte og skilte hushold og blant enker. Panelstudier gjennomført av Andress m. fl. (2005) sammenlignet økonomiske konsekvenser av samlivsbrudd i Belgia, Tyskland, Storbritannia, Italia og Sverige. Selv om inntektstapet er høyere i Italia enn i Sverige, er de langsiktige konsekvensene høyere for svenske kvinner. Mer generelt viser studien at samlivsbrudd påvirket partnernes økonomiske situasjon og at kvinner og barn tenderer mot å oppleve større økonomisk tap enn menn. Lignende konklusjoner er også trukket i andre studier, for eksempel av Bollen m. fl. (2013), Bianchi m. fl. (1999) og Smyth og West (2000).

En annen svensk studie gjennomført av Halleröd (2013) omhandler husholdenes fordeling av penger og velvære etter partnerens død. Studien viser at enkene og enkemennenes tap av inntekt øker deres psykososiale problemer og gjør tap vanskelig å håndtere. Særlig enker sliter med økonomiske vanskeligheter. Ikke bare har eldre personer etablert husholdet i en tid hvor det tradisjonelle forsørger/husmormodellen hadde større betydning enn i dag. I tillegg akkumuleres effekten av forskjellsskapende prosesser og mekanismer i husholdet over tid. Halleröd (2013) konkluderer med at økende likestilling vil danne en vinn-vinn situasjon som gjør det lettere for enker og enkemenn og håndtere partnerens død. Om denne studien kan overføres til norske forhold er usikkert, men ikke usannsynlig, landenes forholdsvis like velferdssystemer tatt i betraktning.

De fleste studier som omhandler konsekvenser av økonomisk likestilling for husholdet vektlegger velferdssystemets betydning. Andress m. fl. (2005) skiller mellom to (eller fire) typer velferdsmodeller for familiepolitikk. Velferdsstater med utbredt familiepolitikk finner vi

nordre og kontinentale deler av Europa og omhandler modellen for forsørger/husmor-modellen og arbeidsdelingsmodellen. Velferdsstater med mer begrenset familiepolitikk finner vi i de anglosaksiske og sørlige delene av Europa og omhandler markedsmodellen og modellen for utvidet familiesolidaritet. Ifølge disse forskerne gjør det en forskjell hvorvidt de institusjonelle rammene oppmuntrer og leder kvinnene til full yrkesdeltakelse, om markedet gir like muligheter for kvinner og menn for yrkesdeltakelse, og hvordan sosiale nettverk fungerer ved samlivsbrudd etter partners død. Mer generelt formulert er det nasjonens organisering av familie, marked og statsinstitusjoner som avgjør effekten av samlivsbrudd eller tap av partner. Yrkesdeltaking er beste instrument til å fange opp tap fordi staten ikke greier å kompensere for inntektstap eller økte utgifter til barn. Partnermarkedet kan i noen grad kompensere for inntektstap. Særlig britiske menn og kvinner tenderer mot å finne ny partner som kan kompensere for inntektstap ganske raskt.

2.1 Økonomisk likestilling i Norge

I norsk, samfunnsvitenskapelig forskning dukket begrepet «økonomisk likestilling» først opp i 2002 i en seminar-rapport fra NOVA som omhandlet forskning på småbarnsfamiliers dagligliv (Wærness og Knudsen, 2002). Tre år etter publiserte Bøe og Wærness (2005) en studie av økonomiske forvaltningssystemer i norske barnefamilier. Forskerne fant at selv om «rettferdig fordeling» var et ideal, varierte forståelsen av hva dette innebar. Noen mente at rettferdig fordeling innebærer at begge parter hadde like mye penger å bruke på personlig forbruk uavhengig av inntekt. Andre er av den oppfatning at det innebar at partnerne delte utgiftene likt mellom seg, også dette uavhengig av hva de tjente. Begges var av den oppfatning at de bidro til husholdets økonomi, men forståelsen av hva som ble regnet som bidrag varierte. Hovedkonklusjonen var derfor at det ikke fantes noen klare mønstre for hvordan norske barnefamilier skal fordele penger, og at dagens praksis på dette feltet bidro til å øke etablerte kjønnsforskjeller heller enn å redusere dem.

Fire år etter publiserte Knudsen og Wærness (2009) en studie som omhandlet normer knyttet til fordelingen av penger i norske hushold. Som utgangspunkt la forskerne til grunn at skiftet fra en forsørger/husmor-modell til en modell basert på arbeidsdeling har bidratt til at det ikke lenger finnes klare normer for hvordan penger skal fordeles i husholdet. Konklusjonen var at selv om felles økonomi fremdeles er et ideal, velger en økende andel par individuell økonomi. Også disse forskerne mener at dette kan bidra til økte forskjeller mellom kvinner og menn. Dette fordi husarbeid og barnepass ikke verdsettes som inntektsgivende arbeid.

Året etter publiserte Lyngstad m fl. (2010) en studie som indikerer at gifte par mest sannsynlig har felles økonomi. Studien indikerer også at samboende par er med tilbøyelig til å ha felles økonomi dersom de har planer om å gifte seg. Effekten av gifteplaner er uavhengig av relasjonens lengde, barn, alder og et sett av sosio-økonomiske variable. Basert på disse observasjonene støtter Lyngstad m. fl.'s (2010) en studie foretatt av Vogler (2005) som indikerte at gifte og samboende par forstår økonomisk ulikhet forskjellig. Mens gifte par fortolker likestilling som å være sammen om alle utgifter («jointness»), tolker samboende det som en lik fordeling av utgifter. Både gifte og par oppfatter imidlertid sin måte rettferdig. Selv om de samboende parene har levd sammen mer enn to år og har felles barn som gjør at de legalt sett er sidestilt med gifte par, og selv om studier indikerer at norske, samboende par har mer til felles med gifte par enn samboende par ellers i Europa, konkluderer Lyngstad m. fl. (2010) at likhetsnormer har ulike konsekvenser for samboende og gifte par.

I 2013 gjennomførte Brusdal m fl. en survey som støtter Lyngstad m. fl.'s (2010) konklusjon. Surveyen bekreftet at samboende i sterkere grad enn gifte par praktiserer en individuell økonomi. Nærmere bestemt indikerer studien at alder og sivilstand har stor betydning for hvordan par organiserer økonomien. Det antydes et livsløp hvor man starter som samboende par

med individuell økonomi og beveger seg mot giftemål og felles økonomi. Ifølge Brusdal m. fl. (2013) ser det ut som om kvinne er økonomiske vinnere i hverdagslivet, men tapere når samlivet tar slutt eller ved pensjonsalder. Selv om de fleste er fornøyde med organiseringen husholdet økonomi og mener at de er økonomisk likestilte, er det en viss uenighet mellom kvinner og menn om hvordan de oppfatter fordelingen—hvem som betaler mest og lignende. Analysen viser videre at eierforhold til bolig og hytte samt sivilstand har betydning for hvordan parene organiserer sin økonomi. En stor andel av ekteparene har felleseie. Felleseie er imidlertid ikke så utbredt blant samboende.

Det finnes i dag få norske studier som har tatt for seg økonomisk likestilling ved pensjonsalder, etter samlivsbrudd eller partners død. Ett unntak er en masteroppgave ved det juridiske fakultet gjennomført av Lassens (2007) som tar for seg likestilling mellom kjønnene i pensjonsforhold. Basert på en analyse av «Per» og «Kari», undersøkte Lassen om de ved pensjonsalder fikk like mye utbetalt. Konklusjonen var:

Per vil komme bedre ut enn Kari økonomisk sett med hensyn til pensjonsutbetalinger. Dette skyldes enkelt fortalt at Kari er kvinne. Kvinners pensjoner er i enkelte tilfeller dyrere enn menns, kvinner har lavere lønninger enn menn, og det er kvinner som arbeider deltid i forbindelse med omsorgsansvar (Lassen, 2007, s. 149).

Pensjonsrettighetene er likevel ikke antatt å være (indirekte) diskriminerende på grunnlag av kjønn, fordi det er lønnsforskjellene som medfører forskjeller i pensjonsutbetalingene og ikke regelverket i seg selv. Selv om det er ønskelig med et pensjonssystem som tar hensyn til kvinner og menns ulike livsløp, mener Lassen at det er mer hensiktsmessig å fremme likebehandling av kjønn på andre arenaer enn i pensjonsrettighetssystemet.

Et annet unntak er Strands (2012) doktoravhandling fra 2012. Avhandlingen er basert på en komparativ studie som tar for seg hvordan skilsmisse påvirket likestillingen i Norge og Storbritannia. Studien konkluderer med at samlivsbrudd har ingen effekt på likestillingen mellom norske kvinner og menn. I Storbritannia, derimot, kommer menn bedre ut enn kvinnene, fortrinnsvis fordi de i større grad er yrkesaktive. Selv om prosentandelen som tok ut skilsmisse var like i Norge og Storbritannia, skaper ulike velferdsordninger store forskjeller i den økonomiske situasjonen etter samlivsbrudd. Et nøkkelfunn var dermed at velferdsstaten og kvinners posisjon i arbeidsmarkedet har stor betydning for å redusere ulikhet skap av lønnsforskjeller. Denne konklusjonen er i tråd med internasjonale studier som tilsier at økonomisk likestilling mellom kjønn fordrer en endring av velferdssystem og arbeidsmarked. I Norge har imidlertid sentrale forskere på feltet tatt til orde for at likestillingen fortrinnsvis krever en økt verdisetting av ulønnet arbeid i hjemmet (Wærness og Knudsen, 2002; Bøe og Wærness, 2005; Knudsen og Wærness, 2010).

3 Metode og datagrunnlag

Tema for rapporten er økonomisk likestilling. Tidligere ble det gjennomført en kvantitativ studie hvor spørsmål om økonomisk likestilling inngikk. Rapporten er i hovedsak basert på fokusgruppeintervjuer. Bakgrunnen for dette var et ønske om å komme nærmere inn på hva økonomisk likestilling betyr og hvordan man eventuelt oppfattet dette.

Det er flere grunner for å velge fokusgruppeintervjuer. Det er relativt billig og gir mye informasjon på kort tid. Samtalene i gruppene er konsensusorienterte, noe som passer godt med temaer som er knyttet til holdninger og verdier.

I 2014 ble det gjennomført fire fokusgruppeintervjuer med gifte og samboende kvinner og menn i alder mellom 37 og 49 år bosatt i Oslo-området. Vi valgte å bruke kjønn og sivilstand som grupperingsvariable. Dette fordi det i den foregående kvantitative undersøkelsen var signifikante forskjeller mellom gifte og samboende og videre fordi likestillingsproblematikken vanligvis er knyttet til kjønn. Våre informanter ble rekruttering av NorStat og følgende fokusgrupper inngikk:

- Gifte menn (7 stykker)
- Samboende menn (7 stykker)
- Gifte kvinner (7 stykker)
- Samboende kvinner (6 stykker)

Intervjuene var delt inn i tre bolker. Den første omhandlet deltakernes forståelse av økonomisk likestilling. Den andre omhandlet deres praksiser knyttet til økonomisk likestilling. Den tredje omhandlet konsekvenser av praksiser for deres forståelse av fenomenet.

Hver fokusgruppe varte i om lag to timer. Intervjuene ble tatt opp på bånd og senere transkribert. I presentasjonen har vi lagt vekt på å få frem de riktige budskapene. Da direkte avskrift fra muntlig språk kan gi et galt inntrykk når det presenteres skriftlig, er deler av det muntlige språket luket vekk.

En fokusgruppe er på ingen måte representativ for alle gifte og samboende kvinner og menn. Det er vanskelig å vite hvor representativ deltakerne i våre fokusgrupper er for norske kvinner og menn. Trolig er våre kvinner mer representative for middelklassekvinner med stillinger i bank, helse, skole og lignende. For mennene er det en noe større variasjon i yrkesgruppene, noen færre i offentlig forvaltning, men alle tjener godt. En konsekvens av dette er at en eventuell mismatch mellom kvinner og menn ikke nødvendigvis reflekterer ulike oppfatninger, snarere at kvinnene og mennene er gift med andre typer menn og kvinner enn dem som deltar i undersøkelsen. Det er for eksempel ikke utenkelig at mennene som deltar i undersøkelsen er gift med kvinner med lavere inntekt enn kvinnene som deltar i undersøkelsen.

At kvinnene i fokusgruppene i hovedsak tilhører det vi kan kalle middelklassen har både for- og ulemper. Fordelen er at det er blant denne type kvinner at kampen for likestilling

primært har vært utkjempet. Det er også blant disse kvinnene vi finner de moderne familier basert på lik arbeidsdeling (Aarseth, 2008). Ulempen er at studien gir liten innsikt i den økonomiske situasjonen til kvinner med lav utdanning og inntekt. Mye tyder på at det er disse kvinnene som står svakest når samliv tar slutt.

3.1 SIFO-survey

I tillegg til fokusgruppene inngår også noen resultater for SIFO-surveyen som er en årlig survey i regi av SIFO og hvor et landsrepresentativt utvalg inn går. Undersøkelsen fra 2014 er gjort av TNS Gallup og er en web-undersøkelse. Her er det trukket et representativ tilfeldig utvalg på 1023 personer av et panel over 18 år. Målgruppen for denne undersøkelsen har vært personer mellom 18 og 80 år.

Det refereres også mye til en undersøkelse med samme tema som ble gjort i 2013 av Ipsos. Også i denne er temaet økonomisk likestilling. 1023 gifte og samboende kvinner og menn er intervjuet (Brusdal m. fl., 2013).

Også i 2014 ble det foretatt en SIFO-survey og 2072 respondenter inngår.

4 Hvordan økonomisk likestilling forstås

Av Anita Borch

I dette kapitlet analyserer jeg hvordan samboende og gifte kvinner og menn forstår økonomisk likestilling, slik disse forståelsene kom til uttrykk i fire fokusgrupper bestående av «gifte menn», «samboende menn», «gifte kvinner» og «samboende kvinner» gjennomført i Oslo i 2014. Ut fra tidligere studier av økonomisk likestilling vil jeg først utlede antagelser om hvordan gruppene forstår økonomisk likestilling. Antagelsene vil deretter analyseres, før jeg i siste kapittel konkluderer.

4.1 Antagelser

Tidligere studier har indikert at individuell økonomi og felles økonomi er de vanligste måtene å fordele pengene på blant samboende og par bosatt i Norge (Bøe og Wærness, 2005; Knudsen og Wærness, 2009; Lyngstad m. fl., 2010; Brusdal m. fl., 2013). Dette henger sammen med at disse forståelsene er mest utbredt blant par som praktiserer arbeidsdelingsmodellen (Sonnenberg m. fl., 2011), det vil si den modellen som er praktisert av flest par i Norge.

Nasjonale studier har også indikert at samboere i sterkere grad enn gifte knytter økonomisk likestilling til individuell økonomi (Lyngstad m. fl., 2010; Brusdal m. fl. 2010). Felles økonomi innebærer en forståelse av at partnere putter pengene de har tjent i en felles pott og fordele pengene likt mellom seg, med den konsekvens at den som tjener minst får mer av potten enn det den gir. Felles økonomi kan assosieres til begrepene «resultatlikhet» og Teigens (2004) «balanseprinsipp», der målet er lik fordeling av makt, innflytelse og ressurser mellom kvinner og menn. Ved felles økonomi jevnes økonomiske forskjeller mellom partnerne ut. Utjevningen skal ideelt skje på en slik måte at den ikke bare gjelder i samlivet, men også etter ved pensjonsalder og etter et eventuelt samlivsbrudd eller partnerens død.

Individuell økonomi, derimot, refererer til en fordeling der partnerne deler på fellesutgiftene, men bruker det resterende av lønningen, heretter er kalt «overskuddet», til personlig forbruk. Individuell økonomi innebærer med andre ord en forståelse av at den som tjener mest har mest å bruke til individuelt forbruk. Individuell økonomi kan assosieres til begrepet «mulighetsliket» og Teigens «frihetsprinsipp», der målet er individuell frihet for begge kjønn. Nasjonal og internasjonale studier indikerer at individuell økonomi øker på bekostning av felles økonomi (Bøe og Wærness, 2005; Knudsen og Wærness, 2009; Lyngstad m. fl., 2010). Brusdal m. fl. (2013) fant at 51 prosent av befolkningen bosatt i Norge praktiserer individuell økonomi, mens 41 prosent som praktiserer felles økonomi. I lys av Giddens teorier (1992) forklares den økte tendens til at par foretrekker individuell økonomi som et resultat av globalisering, de-tradisjonalisering og økt betydning av rene, intime relasjoner (jf. kapittel 2).

Samboende og par antas med andre or å ha ulike forståelser av hva økonomisk likestilling er. Når det gjelder betydningen av kjønn er tidligere forskning delt. At samboende i sterkere grad enn gifte assosierer økonomisk likestilling til individuell økonomi har i noen studier vist seg å være uavhengig av kjønn (Lyngstad m. fl., 2010). På den andre siden viser svensk og annen internasjonal forskning at kvinner knytter økonomisk likestilling til økonomisk uavhengighet og individuell økonomi, også når de økonomisk taper på det (Vogler m. fl., 2008; Nyman, 2003; Elizabeth, 2001).

Ut fra dette gis følgende antagelser:

Tabell 4-1 Antagelser om forståelse av økonomisk likestilling, fordelt etter kjønn og sivilstand

	Samboer	Gift
Menn	Individuell	Felles
Kvinner	Individuell	Felles(/individuell)

Som illustrert i tabell 1 antas samboende kvinner og menn å knytte økonomisk likestilling til individuell økonomi. Gifte kvinner og menn antas imidlertid å assosiere begrepet til felles økonomi. Da tidligere forskning har indikert at nordiske kvinner vektlegger økonomisk uavhengighet og følgelig individuell økonomi, ser jeg imidlertid ikke bort fra at også gifte kvinner vil gjøre dette.

4.2 Resultater

Gifte menn: Felles økonomi

For gifte menn handler økonomisk likestilling generelt om en utjevning av lønnsforskjeller. Innfor familiens rammer handler begrepet imidlertid om en utjevning av forskjeller mellom partnere skapt av lønnsforskjeller forårsaket av tradisjonelt kjønnsrollemønster og andre strukturelle forhold:

At både kona og mannen har noenlunde like økonomiske rammer. Altså at ikke [den] ene kan bruke veldig mye og den andre ikke veldig mye.

Å få bort den store forskjellen, ikke bare med penger, men også...fordommene. At vi fjerner det over tid.

Selv om man tjener forskjellig... må [man] ha et ansvar for å styre litt helheten...Og så disponerer man felles innenfor den rammen på en måte.

Alt i alt synes de gifte mennene å knytte økonomisk likestilling til felles økonomi. Da menn jevnt over tjener mer enn kvinner, innebærer denne forståelsen at kvinner betaler mindre inn til felleskapet enn menn.

Hvis vi reiser på en ferie...la oss si at den koster 50.000 kroner, så betaler jeg kanskje 40.000 eller noe sånt, så tar hun resten.

Mennene har også en forståelse om hva økonomisk likestilling *ikke* er:

For mange år tilbake leste jeg...et ukeblad. Det var en dame som skrev et innlegg, hun var gift og mannen tjente tre, fire ganger så mye som henne. Og så skrev hun at i

år får ikke jeg råd til ferie mens mannen reiser to uker på sydenferie. Er dette rimelig, spurte hun (latter).

Hvis kona er hjemme og jobber deltidsstilling og tjener halvparten som deg og tjener da mindre til pensjon, da for meg er det ikke likestilling altså (litt latter).

For sistnevnte informant er økonomisk likestilling noe som i det daglige må forvaltes på en måte som gjør at partene også er likestilt ved pensjonsalder.

For gifte menn innebærer økonomisk likestilling videre en forhandling om interesser og lik medbestemmelsesrett til begge parter, uavhengig av formue, inntekt osv., noe som krever åpenhet rundt egen økonomi. Åpenhet antas å være en forutsetning for fleksibilitet i husholdets økonomi:

Så må det være litt åpenhet [slik at] den andre vet hva den har i lønn og motsatt...Selv om man har felles økonomi, så kan man...innrette seg på forskjellige måter.

Én informant tror at felles barn gjør det lettere å praktisere felles økonomi. En annen tror at partnerens barn fra tidligere forhold kan gjøre det vanskeligere, særlig dersom partneren betaler uforholdsmessig mye for barna sammenlignet med den biologiske faren. Forskjellig forbruksnivå og fordeling knyttet til arv og pensjon kan også være en utfordring:

Si at jeg skulle arve 4 millioner da bare for å ta en eller annen sum. Så er det jo vesentlig penger for meg i hver fall, sum penger. Å si at kona...ikke arver noen. Sånn sett så ville det jo kunne forrykke ganske mye balansen. Er det lissom naturlig for meg å bringe dette rett inn på felleskontoen?

Det [pensjonen] betyr jo veldig mye for folk. Og grunnen til at i hvert fall jeg lukker øya, jeg tror det er mange med meg, er at dette orker jeg bare ikke å forholde meg til. Dette er så komplisert og umulig, dette orker jeg ikke. Det får komme når det kommer.

Forsikring det er lurt å ha, altså i forhold død...Skilsmisse...det er sikkert et lovverk her som fanger oss opp og fordeler det sånn noenlunde hvis det smeller. Mens pensjon, det er litt sånn som noen har sagt at det blir veldig komplisert, selv om jeg jobber i staten så er jeg fortsatt litt usikker. En ting er pensjonsinntekten, en annen ting er hva er utgiftssituasjonen min når jeg kommer i pensjonsalder.

Selv om husholdet praktiserer felles økonomi, har begge ansvar for å innrette seg på en måte som gjør at de klarer seg dersom samlivet opphører.

Informant: Jeg tror det er litt viktig... hvis det skulle bli noe skilsmisse eller dødsfall eller noe tilsvarende...at man liksom også tenker rundt det at. Det er greit at man har...likestilling, men hva hvis den partnerens inntekt frafaller? Da er det om å tenke...at ens egen lønnsutvikling eller bidrag går inn. For man skal kunne stå på egne ben hvis noe skulle skje. Uansett hva det måtte være.

Intervjuer: Så man har egentlig både ansvar for felles økonomien, men også for sin private situasjon sånn den individuelle?

Informant: Du må liksom kjøre to løp da på en måte.

Oppsummert synes analysen å indikere at gifte menn i hovedsak knytter økonomisk likestilling til felles økonomi (resultatlikhet, balanseprinsippet). Økonomisk likestilling er noe som må forvaltes i det daglige på en måte som gjør at partene også er likestilt ved pensjonsalder.

Når de er sagt, har både kvinner og menn et ansvar for å innrette seg på en måte som gjør at de klarer seg dersom samlivet tar slutt. En viss individualisering synes i så måte å være tilstede. Å ivareta økonomisk likestilling etter et eventuelt samlivsbrudd er imidlertid utfordrende, blant annet fordi kompliserte pensjonsregler gjør det vanskelig å skaffe en oversikt over hva man den enkelte sitter igjen med når de går av med pensjon.

Samboende menn: Individuell økonomi uten klare normer

Mens gifte menns primært synes å knytte økonomisk likestilling til felles økonomi, synes samboende menn i all hovedsak å relatere begrepet til en individuell, økonomisk fordeling:

Informant 1: Det [økonomisk likestilling] kan jo bety flere ting. Det ene, det kan jo bety at man bidrar like mye og får like mye, men det kan jo også bety at man bidrar forholdsmessig ut fra inntekt... for eksempel [dersom den ene]... tjener en 1 mill, mens den andre tjener en halv så deles utgiftene 2:1... Begge svarene ville være riktige.

Informant 2: Når den ene tjener mye mer enn den andre... da er det jo mer renslig... [hvis] det blir et brudd [at] man har sin økonomi hver for seg... For hvis den ene tjener 1 mill og den andre tjener halv, og de plutselig går i fra hverandre, og alt er gått inn i en pott, kan det begynne å bli litt ugreit.

Informant 1: Høres jo veldig greit ut da. Nå skjønnte jeg ikke hvorfor det ble ugreit.

Selv om individuell økonomi anses som mer økonomisk likestilte enn felles økonomi, pekes det på at individuell økonomi kan by på problemer, for eksempel dersom den ene partneren tjener mer enn den andre:

Noen... har akkurat råd til fellesutgiftene og har bare en liten slakk som kanskje er en tur med pikene eller guttene [på nærmeste restaurant] i måneden, mens andre [kan]... ta seg en Sydentur sammen med gutta. Det er klart... den ulikheten som skapes der, den tror jeg kan være veldig sårende for enkelte par, altså...

I tråd med Giddens (1992) teorier heter det at den økte velferden har gjort kvinner og menn økonomisk uavhengige slik at de står friere til å skilles. Individuell økonomi er mer tilpasset samfunn hvor risikoen for samlivsbrudd er forholdsvis høy og hvor partnernes økonomiske forutsetninger kan endre seg over tid—før, i og etter forholdet tar slutt. Mens enkelte hevder at den ideelle, økonomiske fordelingen vil være 50/50, det vil si partene gir og mottar like mye, svarer andre at den ideelle fordelingen vil variere fra par til par. Beregningene av rettferdigheter komplisert, blant annet fordi partnernes bidrag i form av penger og husarbeid settes opp mot hverandre. Bør husarbeid vurderes som penger på lik linje med lønnsinntekt, når den enes husarbeid går på bekostning av egen og fremmer partnerens lønnsinntekt? Bør husarbeid vurderes på lik linje med penger dersom den ene partneren mener at husarbeidet som utføres er uødvendig? Dersom en verdsetter husarbeid, bør en også verdsette barnepass, en aktivitet som menn bruker mer tid på i dag enn de gjorde 10 år tilbake?

Oppsummert har analysen av samboende menn vist at de i sterkere grad enn gifte menn knytter økonomisk likestilling til individuell økonomi (mulighetslikhet, frihetsprinsippet). Dette er i tråd med tidligere forskning (Lyngstad m. fl., 2010; Brusdal m.fl., 2013). Da det er store variasjoner i hvordan folk innretter seg, synes imidlertid samboende menn å være av den oppfatning at det ikke er en klar forståelse av hva denne individuelle økonomien innebærer. Denne oppfatningen er i tråd med tidligere studier som har vist at det ikke er noen klare normer for hvordan økonomisk likestilling skal praktiseres (Bøe og Wærness, 2005; Knudsen og Wærness, 2010).

Giftede kvinner: Økonomisk uavhengighet

I likhet med samtalen med samboende menn starter samtalen med at giftede kvinner knytter sin forståelse av økonomisk likestilling til ideen om felles økonomi:

Kanskje lik tilgang til penger og lik bestemmelsesrett over pengene.

Men ganske snart dreier også denne forståelsen av økonomisk likestilling til å omhandle individuell økonomi, noe som kan tyde på det å knytte økonomisk likestilling som felles økonomi er en tradisjonelt utgangsposisjon—et nullpunkt—for samtalen som ganske raskt erstattes av en forståelse som i sterkere grad tar hensyn til individuelle forskjeller mellom partnerne.

[Økonomisk likestilling er] det å kunne disponere over...egne penger...[og] bestemme...uten å måtte spørre partneren sin om lov... Så hvis jeg for eksempel har lyst til å kjøpe meg en kjole og jeg tjener egne penger og jeg har råd til den kjolen, så går ikke jeg og spør mannen min om det greit at jeg kjøper den kjolen...For vi har ikke felles økonomi, vi har delt...Det syns hvert fall jeg er veldig greit. Det gir meg veldig frihetsfølelse og ha helt kontroll over mine egne penger. Og det går jo også litt på det som er sagt her før, at man klarer seg uavhengig av partneren sin.

For disse giftede kvinnene knyttes økonomisk likestilling til begrepet «selvstendighet»—det å tjene nok til å klare seg selv, noe som igjen assosieres til like muligheter, samarbeid og kontroll.

Informant 1: Økonomisk likestilling det er at jeg har de samme mulighetene som mannen min. Og at jeg også ville ha klart meg hvis vi ikke hadde vært sammen. Og kanskje at, at jeg har de samme mulighetene som han når jeg blir pensjonist. At jeg også...[har] muligheter til å ha et...liv alene...Det behøver jo ikke bety at vi har den samme lønna, men at vi er på et akseptabelt nivå begge to.

Informant 2: Jeg er for så vidt enig i det, og at man går gjennom ting litt i fellesskap. Og samarbeider litt om ting.

Det er viktig å understreke at selvstendighetsfølelsen er uavhengig av om kvinnene tjener mer eller mindre enn sine menn.

Jeg føler meg absolutt likestilt med han, selv om han tjener nesten dobbelt så mye som jeg gjør. Det er fordi at jeg føler meg selvstendig med den inntekten jeg har.

Vektleggingen av selvstendighet er delvis forankret i de erfaringer kvinner tidligere har gjort seg med det ikke å være økonomisk avhengig av menn:

Jeg har et sterkt i minne. Da min mor og far var 60 så fant min far en ny kone på 30. Da var hun [moren] regnskapsfører for han og hun ...mistet jobben, alt. Ikke hytta, noen ting. Hun var helt blakk. Han var ikke noe hyggelig sånn...så det var full ny rulle for henne. Så det ligger veldig i meg det der med å kunne klare seg selv, det er faktisk litt viktig.

Nettopp fordi økonomisk uavhengighet er så viktig, blir kvinner som «lever på sine menn» annerledes og kanskje vanskelig å forstå:

Informant: Jeg har snakket om det i mange år...Mannen min har sagt at han skjønner ikke [kvinnene] rundt oss som...ikke har noe inntekt selv og som lever veldig godt på

mannen sin...Han har ikke helt forstått at de syns det er greit for sin egen del å leve på den måten—at de ikke føler det behovet for å vite at de kan klare seg selv.

Intervjuer: Hvis du da lever på noen så er det mere utrygt også.

Informant: Ja du lever kanskje litt mer på nåde...Du strekker deg kanskje litt lenger da, enn hvis du visste at du klarte deg helt på egen hånd.

Flere av kvinnene i dette utvalget tjener mer enn sine menn. At menn kan ha problemer med å tjene mindre enn sine partnere er noe de har hørt om, men ikke personlig erfart. Isteden opplever de at deres menn synes at det er stas at kvinnene tjener mer. Noe av forklaringen på mennenes positive innstilling kan være at de kvinnene i dette utvalget ikke bruker overskuddet på eget forbruk, men på varer og tjenester som kommer hele husholdet til gode. Dette er i samsvar med Sonnenberg m. fl.'s (2011) studie som viste at kvinner som tjener mer enn sin partner, i motsetning til menn som tjener mer, er forventet å bruke overskuddet på husholdet, ikke på personlig forbruk. Men selv om overskuddet kommer fellesskapet til gode, innebærer det å tjene mer penger likevel makt i den forstand at det er hun som bestemmer hva pengene skal brukes til:

Jeg har antagelig dobbelt så mye å bruke, [men] så [braker...] jeg jo ikke det på egne ting, men...på felles ting som hyggelige ferier eller investering eller noe sånn...Da bestemmer jeg at jeg bestiller en ferietur og vi skal ha det fint...Hvis de pengene hadde vært i en felles pott, så hadde han sagt, nei vet du hva, vi må jo heller bruke det på leilighet til barna når de blir gamle. Jeg regjerer jo litt over det selv da.

Hva overskuddet går til var ikke tema i samtalen med samboende og gifte menn. Samtalen med samboende menn ga imidlertid uttrykk for en sterkere aksept for at overskuddet kunne gå til privat forbruk enn samtalen med gifte menn. At de gifte mennene assosierte økonomisk likestilling med felles økonomi kan tyde på at overskuddet deres, på like linje med de gifte kvinnenes, i hovedsak gikk til fellesskapet. Forskjellen er at kvinnene på et diskursivt nivå ikke knyttet deres forståelse til felles økonomi, men til individuell økonomi.

Oppsummert kan det synes som om de gifte kvinnene som deltok i denne undersøkelsen forstår økonomisk likestilling både som individuell og felles økonomi. På den ene siden knytter de økonomisk likestilling til en individuell økonomi i den forstand at de vektlegger økonomisk selvstendighet. På den andre siden knytter de den til en felles økonomi i den forstand at de bruker overskuddet sitt på varer og tjenester som kommer fellesskapet til gode heller en på personlig forbruk. Interessant nok forstår de gifte kvinnene sitt bidrag til fellesskapet som et uttrykk for økonomisk selvstendighet, da det er basert på «frie valg». Deres oppfatning står i så måte i motsetning til tidligere forskning, som har fortolket kvinnenes bidrag til fellesskapet som et uttrykk for at kvinner møter andre forventninger til hvordan de bruker penger enn menn (Sonnenberg m. fl., 2011; Bennett, 2013). At kvinner er *forventet* å gjøre noe innebærer vanligvis at kvinner føler seg forpliktet til å følge normer, og at brudd på normene er knyttet til sanksjoner.

Samboende kvinner: Fordeling etter inntekt og eierbrøk

Også samboende kvinner har som utgangspunkt at økonomisk likestilling innebærer lik fordeling av utgifter. En slik fordeling forutsetter imidlertid at begge tjener omtrent like mye. Når inntekten er svært forskjellig, kompliseres forholdet. I slike tilfeller synes ikke disse kvinnene at felles økonomi der pengene føres inn i en felles pott representerer økonomisk likestilling:

Hvis den ene tjener veldig mye mer enn den andre, hva...er likestilling da? Hvis jeg fant en som tjente veldig dårlig, så vet jeg ikke om jeg hadde...det er et eller annet med å få en jobb du tjener bedre, ville jeg kanskje tenkt.

Hadde jeg tjent to millioner og han bare 500.000. Så vet jeg ikke om jeg liksom, hm, 2,5 million delt på to (litt latter)...og så tror jeg det er litt annerledes hvis man har barn. Nettopp det der med at man er samboer uten barn, ja, det er vanskelig.

For noen i gruppen innebærer økonomisk likestilling at partene bidrar prosentvis etter inntekt:

Det kommer litt an på, sånn, klart tjener begge jevnt så bør det fordeles jevnt.

Det kaller jeg likestilling. At man betaler fra hva man har. At man bidrar like mye basert på inntekten.

Dersom begge jobber like mye, men tjener ulikt, skal dette ifølge disse kvinnene ikke ha konsekvenser for arbeidsfordelingen i hjemmet. Dersom den ene jobber mer enn den andre, kan imidlertid den som jobber minst kompensere med å jobbe mer hjemme. I slike tilfeller må imidlertid den som jobber minst få kompensasjon for det de taper i pensjon:

Jeg vet ikke om jeg hadde gidde og vært hushjelp hvis samboeren hadde tjent tregangeren av det jeg tjente altså...Noe annet er [det] selvfølgelig hvis den ene velger å jobbe halv tid...da må man ordne seg med pensjon.

En underliggende antagelse synes å være at man høster som man sår: har den ene partneren lavere inntekt enn den andre, må han eller hun også forvente å bruke mindre penger enn sin partner.

At levekår er et utslag av «frie valg» kommer enda tydeligere til uttrykk i diskusjonen om hva økonomisk likestilling innebærer når samlivet opphører på grunn av skilsmisse. En av informantene eier 4/5 av egen bolig, resten eier samboeren. Ved et eventuelt samlivsbrudd vil eierbrøken være bestemmende for den økonomiske fordelingen:

Informant 1: Hvis man har en eierbrøk...som er jo den ganske klar...så er jo det...ikke noe å diskutere.

Intervjuer: Så han ville...kunne klare seg?

Informant 1: Ja, ja, ja, må bare kjøpe seg en ny bolig. Han vil ha mindre egenkapital enn meg. Men han er en frisk mann med god inntekt. Han vil jo klare seg...Altså, jeg er ikke moren hans. (Litt latter.)

(Intervjuer henvender seg til en annen kvinne som også eier mer av boligen enn sin Samboer.)

Intervjuer: Hvordan ville din samboer komme ut av den skilsmissen.

Informant 2: Omtrent som hun [sitert over] sier. Han ville jo hatt...en god del mindre egenkapital enn jeg ville hatt. Men sånn er det bare.

Informant 1: Det er jo likestilling det og. Fordi de går ikke inn likt...Den ene tar med mer inn i samboerskapet...og...ved en skilsmisse så skal jo ikke den ene parten få betalt for at [den andre] har holdt ut med [ham eller henne]. Det blir litt feil det og. Så sånn sett så er det...likestilling det og.

Oppsummert synes de samboende kvinnene å ha en forståelse av økonomisk likestilling som innebærer at partnere bidrar til husholdets økonomi prosentvis etter inntekt. Dette er en forståelse som kan knyttes både til individuell og felles økonomi—til felles økonomi fordi begge putter penger i en felles pott der den som tjener minst får mer enn de gir, og til individuell økonomi fordi den som tjener mest likevel får mer å bruke til individuelt forbruk. Antagelsen om at samboende kvinner knytter sin forståelse av økonomisk likestilling til individuell økonomi er med andre ord bare delvis bekreftet. Når det er sagt, styrkes det individuelle aspektet når samtalen omhandler samlivsbrudd, der det å ta hensyn til egne interesser sees som en form for likestilling. For to av kvinnene innebærer økonomisk likestilling ved samlivsbrudd at eierbrøken av eiendom blir bestemmende for fordelingen. Begge kvinnene har større eier-

andel i boligen enn sine menn. Selv om menn jevnt over tjener mer enn kvinner (Bøe og Wærness, 2009; Lyngstad m. fl, 2010) investerer kvinner mer i utdanning enn menn (Chesley, 2011), noe som kan innebære at andelen kvinner som tjener mer enn sine menn vil øke i fremtiden. Denne studien indikerer at dagens høyinntektskvinner har forventninger til mannens økonomiske bidrag til husholdet og er opptatt av å ivareta sine interesser ved et eventuelt samlivsbrudd. Selv om disse aspektene bare kom opp i samtalen med samboende kvinner, kan en ikke utelukke at gifte kvinner vil gjøre seg lignende refleksjoner.

4.3 Avsluttende diskusjon

Som antatt viser undersøkelsen at samboende menn og kvinner primært knytter økonomisk likestilling til individuell økonomi. Samboende menn begrunner den individuelle økonomien med at alle par har ulike forutsetninger for å fordele pengene på bestemte måter. Da det er store variasjonen i hvordan par praktiserer sin individuelle økonomi, kan en ikke utelukke at noen av disse variasjonene ligger tett opp under det man i denne analysen kaller felles økonomi. Snarere enn å representere to dominante forståelser av økonomisk likestilling, synes individuell og felles økonomi å representere ytterpunkter på en skala som strekker seg fra individuell til felles økonomi.

Samboende kvinner, på sin side, synes å ha en forståelse av økonomisk likestilling som innebærer at partnere bidrar til husholdets økonomi prosentvis etter inntekt. Dette er en forståelse som kan knyttes både til individuell og felles økonomi. På den ene siden får den som tjener minst mer enn den yter (felles økonomi). På den andre siden får den med høyest inntekt mest å bruke på personlig forbruk (individuell økonomi). Når det er sagt, styrkes det individuelle aspektet i kvinnenens forståelse når samtalen omhandler samlivsbrudd, der det å ta hensyn til egne interesser sees som en form for likestilling.

Som antatt synes gifte menn primær å knytte sin forståelse om økonomisk likestilling til felles økonomi. Den enkeltes ansvar for å forvalte økonomien på en måte som gjør at de klarer seg ved samlivsbrudd eller tap av partner, er imidlertid påpekt. En mulig tolkning kan være at gifte menn knytter økonomisk likestilling til felles økonomi i det daglige, og til individuell økonomi dersom samlivet tar slutt. Viljen til å utjevne økonomisk ulikhet synes i så måte å være svekket når ekteskapet tar slutt.

Analysen viser videre at gifte kvinner vektlegger betydningen av å være økonomisk selvstendig, noe som kan tyde på at de, som antatt, knytter økonomisk likestilling til individuell økonomi. Enkelte kvinner forteller imidlertid at de ikke bruker overskuddet av penger på seg selv til personlig forbruk, men til varer og tjenester som kommer hele familien til gode. Slik sett synes de også å knytte begrepet til felles økonomi. At gifte kvinner synes å knytte økonomisk likestilling til både individuelle og felles økonomi kan tyde på at de strekkes mellom to ulike idealer, der de i tråd med rådende selvstendighetsidealene knytter de sin forståelse til individuell økonomi, mens de i tråd med ekteskapelige idealer om å opptre som en enhet knytter begrepet til felles økonomi.

Innledningsvis utledet jeg fire antagelser om hvordan samboende og gifte kvinner og menn forstår økonomisk likestilling. Korrigert for de observasjoner som er gjort i denne studien, ser tabellen ut som følger:

Tabell 4-2 Antagelser om forståelse av økonomisk likestilling, fordelt etter kjønn og sivilstand

	Samboer	Gift
Menn	Individuell(/felles)	Felles(/individuell)
Kvinner	Individuell(/felles)	Individuell(/felles)

Som illustrert i tabell 2 antas samboende og gifte kvinner og menn i Norge å knytte økonomisk likestilling til både felles og individuell økonomi, om enn i varierende grad. I tråd med tidligere funn synes samboende menn og gifte og samboende kvinner primært å knytte begrepet til individuell økonomi, sekundært til felles økonomi, men det motsatte er tilfelle for gifte menn. Selv om forståelsene til en viss grad kan assosieres til felles og individuell økonomi, etterlater samtalen også et inntrykk av at forståelser av hva økonomisk likestilling er varierer uavhengig av hvilke kategorier de plasseres inn i. Dette er særlig tydelig i samtalen med samboende menn, hvor konklusjonen er at samboende menn synes å være av den oppfatning at det ikke er en klar forståelse av hva individuell økonomi innebærer, rett og slett fordi det er store variasjoner i de forutsetninger som ligger til grunn for parenes fordeling. Noen har barn, andre ikke; noen jobber fulltid, andre har bistillinger; noen tar husarbeid og barnepass med i beregningen, andre inkluderer bare yrkesaktivt arbeid osv. Selv om studier har vist at det er systematiske forskjeller i hvordan samboende og par forstår økonomisk likestilling (Knudsen og Wærness, 2009; Lyngstad m. fl., 2010; Brusdal m. fl., 2013), noe som tyder på at det finnes normer for hvordan penger skal fordeles i deler av befolkningen, støtter studien også de som konkluderer med at det ikke er noen klare normer for hvordan økonomisk likestilling skal praktiseres (Bøe og Wærness, 2005). Når det er sagt, har denne analysen omhandlet hvordan økonomisk likestilling blir *forstått*, mens antagelsene som har vært gjenstand for analyse i all hovedsak har vært utledet fra studier av hvordan økonomisk likestilling er *praktisert*. Muligens blir mønstrene klarere når vi i kapittel 5 analyserer hvordan økonomisk likestilling praktiseres i de ulike gruppene.

Ut over dette er det ved å merke seg at deltakerne i denne studien assosierer økonomisk likestilling til begreper som forhandling, medbestemmelse, fleksibilitet, oversikt og kontroll, noe som fordrer åpenhet rundt egen økonomi. Gifte menn påpeker at økonomisk likestilling er noe som i det daglige må forvaltes på en måte som gjør at partene også er likestilt ved pensjonsalder og etter samlivsbrudd og partners død. Å praktisere full økonomisk likestilling kan være vanskelig, blant annet fordi verdien av husarbeid og barnepass vanskelig kan vurderes opp mot lønnsarbeid, og på grunn av uklare regler for pensjon, arv og fordeling når husholdet innehar særkullsbarn. Et par informanter mener imidlertid at felles barn kan lette praktiseringen av økonomisk likestilling, trolig fordi hensynet til felleskapet skjerpes.

Det er også verd å merke seg at gifte menn forstår økonomisk likestilling som en utjevning av lønnsforskjeller mellom partnere forårsaket av tradisjonelt kjønnsrollemønster og andre strukturelle forhold. Tidligere forskning har indikert at likestilling er et resultat av måten velferdsstaten og arbeidsmarkedet er

strukturet (Stranden, 2012; Goldin, 2014; Chesley, 2011). I et slikt perspektiv kan en diskutere hvorvidt det er mennesket (parenes) oppgave å utjevne forskjeller skapt av staten, eller om staten selv må ta ansvar. Dette kommer jeg tilbake til i rapportens siste kapittel.

5 Likestilling og økonomisk organisering

Av Ragnhild Brusdal

5.1 Innledning

Økonomisk likestilling handler om organiseringen av økonomien, det vil si hvordan man ordner seg rent praktisk og hvem som betaler hva, både i det daglige og over livsløpet. I dette kapittelet skal jeg se nærmere på hvordan samboende og gifte kvinner og menn har organisert økonomien. Har de en felles eller individuell organisering og hvordan kommer man frem til den ordningen man har? I dag er mange samboende og hvordan disse ser på økonomisk trygghet er et annet tema. Til slutt ser jeg nærmere på hvordan man har organisert eieforholdet til bolig.

Et hushold kan beskrives som en omforenende enhet hvor inntekter kommer inn og utgifter går ut. Husholdets utgifter kan deles inn i tre hovedkategorier; 1) utgifter knyttet til husholdets daglige forbruk av f.eks. mat, strøm, husleie osv. 2) utgifter i forbindelse med større investeringer som f.eks. bolig, bil etc., og 3) i tillegg har det enkelte husholdmedlem utgifter av mer karakter som tannlege, klær og fornøyelser. Hvordan husholdet organiserer betalingen av disse utgiftene vil variere. Dette vil avhenge av om begge parter har inntekt, og videre hvor stor den enkeltes inntekt er. I tillegg vil personlige forhold spille inn som ulike holdninger til hva man mener er beste måten å organisere husholdets økonomi på.

Surveyundersøkelser tyder på at normen om å disponere pengene felles står sterkt, selv om det antydes også at denne normen er noe svekket på grunn av større individualisering (Knudsen og Wærnes 2004). Andre, som Becker (1991), antyder at mye av husholdets disponeringer er av altruistisk karakter hvor den med mest penger gir til de med lite eller ingen penger. Pollak (2003) hevder imidlertid at altruisme er et for sterkt begrep og innfører begrepet hensyntaking. Det er mange hensyn å ta, som økonomiske, helsemessige og spesielle interesser. Vi skal heller ikke se bort i fra at kjærlighet og hengivenhet spiller inn. Man må også ta hensyn til en tidsdimensjon, skal man bruke pengene nå eller ta hensyn til fremtidige hendelser?

Uansett, et hushold må disponere sine ressurser, og bli enige om hvilken lommebok de ulike utgiftene skal betales med. Den tradisjonelle økonomiske arbeidsdelingen internt i husholdet har ofte vært at kvinner har beskjeftiget seg med dagliglivets økonomi, kjøp av mat og klær etc. mens mennene har stått for de tunge investeringene som huslån, langsiktig sparing etc. (Borgeraas 2013).

Hvordan passer dette inn med økonomisk likestilling? På spørsmål om de er økonomisk likestilte i husholdet er henholdsvis 31 prosent enig og 36 prosent helt enig i dette. Kjønn viser ingen signifikante forskjeller her. Sivil status derimot, dvs. om man er gift eller samboende er det som skiller best, og det er gifte kvinner og menn som er mest enig i utsagnet om at de er

økonomiske likestilte. 41 prosent av de gifte kvinnene og mennene er enig i dette utsagnet mot 25 prosent av de samboende mennene og 26 prosent av de samboende kvinnene (Brusdal et al. 2013). Likestilling kan se ut til å være synonymt med felles økonomi. At det er blant de gifte kvinnene og mennene vi finner flest som mener at i deres hushold er de økonomisk likestilte samsvarer med andre undersøkelser som konkluderer med at ektepar har større grad av felles økonomi. Lyngstad et al. (2010) finner også at varighet av samlivet har størst betydning for om man har felles økonomi. Dette kan også ses på bakgrunn av at for mange er det å være samboende en prøve-og-feile-fase hvor man ennå ikke hatt gått inn i det store fellesskapet, enten som ektepar eller som mer etablerte samboende. Likestilling kan ses ut som å oppfattes som at man har felles økonomi, noe som igjen kan bety at man skal dele likt for å være likestilte.

Knudsen og Wærnes (2004) finner at normen om å disponere pengene felles i husholdet står sterkt, selv om det antydes at denne normen er noe svekket på grunn av større individualisering. Flere sosiologer (Giddens 1992, Beck 1992, og Beck og Guernsheim 1995) beskriver den økte individualiseringen med større vekt på valg og enkeltindividet. Større individualisering betyr at institusjonene forvitrer og individualiseringens tvetydighet berører også familie og samliv og kan ses i økte skilsmisser og nye samlivsformer. Den skaper også nye kjønnsroller. Også kvinners økte yrkesdeltakelse har skapt en ny kvinnerolle som også gir større økonomisk selvstendighet. Også Bauman (2000) beskriver svekkede institusjonelle rammer og moderniteten karakteriseres som et mangfold av motstridende normer – samtiden er flytende.

Et hushold og dets medlemmer beveger seg gjennom ulike faser, både når det gjelder økonomi og andre forhold. Livsløpet dreier seg om hvordan livets gang er strukturert i ulike faser. Første fase er for mange det å være samboende. Dette kan karakteriseres som en prøve-og-feile-fase. Denne samlivsformen finner man oftest i de yngste aldersgruppene. Mange samboende gifter seg og neste fase er etableringsfasen hvor man får barn og etablerer seg i egen bolig. Etableringsfasen krever ofte en del større utlegg enn det inntekten kan innfri. Lån og gjeld blir ofte resultatet. Senere får man bedre råd og barna blir større og flytter hjemmefra etter hvert. En ny aldersgruppe ser nå dagens lys og kalles ofte for den tredje alder (Frønes og Brusdal 2010). Den tredje alder har gradvis vokst frem som en friperiode i siste del av livsløpet med god økonomi, god helse og få utgifter. Men denne fasen er et resultat av tidligere disposisjoner. Pensjonen og forsikringer er en viktig indikator for hvor romslig man har det økonomisk i denne friperioden, særlig for de som er enslige. Eldre kvinner er mindre velhavende enn menn, og ni av ti minstepensjonister er kvinner (Hagestad og Herlofsen 2010).

Ulike individer har ulike livsløp, skilsmisse, gjengifte, samboerskap, dine og mine barn er ikke uvanlig. Det kan også nevnes at alderen for når første barn blir født har steget de siste tiår, forlenget ungdomstid og økende utdanning får ta deler av skylden for dette.

Livsløpsperspektivet på husholdsøkonomien og økonomisk likestilling er viktig for hvordan man får det i senere faser av livsløpet, og som nevnt så er det en betydelig større andel av kvinnene som er minstepensjonister. Dette kan være resultatet av disposisjoner som er gjort i tidligere år. Særlig vil den enkeltes lønnsarbeid og pensjonsopphenting være viktig for hvordan man får det i den tredje alder.

Husholdsøkonomi handler altså om både hvordan man organiserer seg i det daglige, hvem som betaler hva og hvordan man ordner seg med inntektsgivende arbeid, men det handler også om hvordan man får det senere i livet. Oppmerksomheten og organisering av dette vil derfor være av stor betydning.

5.2 Økonomisk organisering

Det er vanskelig å si hva økonomisk likestilling betyr, men det er tett forbundet med økonomisk selvstendighet og en indikator på økonomisk likestilling kan være hvordan man rent praktisk har organisert bankkontiene sine. I den kvantitative undersøkelsen hadde 51 prosent kun egen eller egne konti, mens de fleste andre hadde egen konto pluss en felles. Åtte prosent hadde kun felles konto. De fleste ser altså ut til å ha en viss økonomisk selvstendighet. Like mange gifte som samboende hadde kun en egen konto, mens det var blant ekteparene vi fant dem med kun en felles konto (Brusdal et al. 2013). Lyngstad et al. (2010) fant at ektepar langt oftere har felles økonomi enn samboende par. I denne undersøkelsen oppga gifte i aldersgruppen 20-47 år langt oftere enn samboende at de hadde en felles bankkonto. 58 prosent av de gifte hadde innrettet seg slik, mot 36 prosent av de samboende. Våre data viser ingen tydelige forskjeller med sivil status når det gjelder organiseringen av bankkontoene, verken de kvantitative eller kvalitative dataene. Muligens er ikke dette noen god indikator på felles eller individuell økonomi.

Alle i fokusgruppene lever i parforhold enten som gifte eller samboende. Det er dermed klart at den enkeltes økonomi vil være felles i den forstand at de bor under samme tak og at dette fellesskapet vil ha innvirkning på den enkeltes økonomi og livskvalitet. Hadde begge tjent like mye og delt utgiftene og hatt samme eieforhold til kapitalgjenstander kan man vel si at økonomien er lik for begge, men slik er det ikke i de aller fleste tilfellene. Noen tjener mer enn andre mens igjen andre tjener mindre. Hvem som eier hva vil også variere.

Hva skjer så når to enslige mennesker bestemmer seg for å gifte seg eller flytte sammen og to selvstendige økonomier skal leve sammen? Noen holder fortsatt på den individuelle økonomien. En kvinne som har vært samboende i 5 år (barnløs) holder på sin individuelle økonomi som hun hadde da hun var enslig, men påpeker samtidig at dette er et fellesskap, men ikke totalt, og særlig ikke hvis det er store inntektsforskjeller mellom partene;

Jeg synes ikke nødvendigvis det er sånn automatisk at okay, nå er vi samboere, nå er vi kjærester, nå skal vi legge sammen våre inntekter og dele på to. ... jeg synes at det er viktig at man samarbeider og at man deler likt på det man har av felles utgifter, og sørger for at man samarbeider med å legge av til ferier og at man kan ha det godt og sånn. Men hadde samboeren min tjent veldig godt, hadde jeg da forventet at hvis han kjøpte seg en veldig stilig bil, skulle jeg også fått det, altså? (Litt latter.) Det er litt sånn vanskelig

I gruppen for samboende menn starter man opp med at alt skal deles likt. En forteller at han og samboeren prøver å dele likt. De tar en ukehandel hver lørdag som den enkelte betaler annen hver gang. Felles regninger går via nettbanken og felleskontoen der. For resten tar den enkelte innkjøp til seg selv, og går de på restaurant så prøver de å betale for dette annen hver gang. Han mener at de kommer ut ganske likt. I fokusgruppen for samboende menn er man enig om at man ønsker å dele likt, men under diskusjonene blir de de litt mer betenkelige til denne modellen. Det kommer frem at man ofte har ulike ønsker (noen vil ha større bil andre vil ha ferie) og det er ikke alltid at det passer å dele likt. Store lønnsforskjeller skaper også problemer, men det er enighet om at en må prøve å tilpasse økonomien slik at begge parter får det bra. Å dele etter evne er en strategi her:

INT: For eksempel at en tjener en 1 mill, mens den andre tjener en halv så betaler, deler man på utgiftene? Og da er det likt, men er dere enig?

OBJ: Nei.

OBJ-I: Jeg vet ikke, det er vanskelig å sette seg inn i hvis man tjener så forskjellig da, så jeg, det var ikke meningen å si nei altså, bare...Det blir jo aldri, holdt på å si rettferdig, det er jo ikke meningen at det skal være heller, men ...

INT: Er det ikke det?

OBJ: Ja men, da må man, hvis du skal skrive et budsjett da, for hvem skal betale hva eller, ja som sagt,... det er ingen som tjener likt. Og hvis, jeg for eksempel er samboer, det betyr at vi bidrar begge to, men den som tjener mest, han bidrar mest.

INT: Så du tenker en sånn modell hvor man ikke, man deler ikke utgiftene, men man betaler etter evne da?

OBJ: Ja.

INT: Og så, får man da like mye å bruke, privat?

OBJ: Ja egentlig

OBJ: Og så...hvis den ene parten ikke sitter igjen med noe, da er det jo problem.

INT: Det er klart.

OBJ: Det er ikke så moro lenger.

De gifte mennene var mindre opptatt av den egne kontoen og lommeboken, her er det fellesskapet som står i sentrum. Kanskje fordi det er de som hadde kontroll over økonomien? Mange forteller at det er de som tar seg av regninger og har oversikten.

Jeg syns i hvert fall det fungerer veldig godt å ha, ha en felles økonomi, men der en må ha et ansvar for å styre litt helheten. Og det er ofte mannen. Men det kan jo godt, like gjerne være kvinnen, det er liksom, det er ikke det det kommer an på. Men en må ivareta helheten der også. Og så disponerer man felles innenfor den rammen på en måte. Det føler jeg på en måte er en god likestilling og som fungerer bra. ... Jeg hadde ikke opplevd at det hadde vært likestilling hvis vi skulle kjørt separat økonomi. Det hadde liksom blitt veldig, da tror jeg det hadde blitt mange konfrontasjoner, egentlig. Ja.

De gifte mennene ser det å ha felles økonomi som en bekreftelse på ekteskapet og at dette er en del av limet som holder det sammen. Diskusjonen under viser dette:

OBJ: Men du kan si i hvert fall at hvis du ikke ser familien under ett da og har en økonomisk fellespott som du samarbeider om, for å si det sånn. Så tror jeg det i seg selv da, hvis du har sånn min og din økonomi og alt dette her, jeg tror det faktisk bidrar til skilsmisser jeg.

OBJ: Jeg tror det er en del som har det altså. Og som jeg har hørt om i hvert fall.

OBJ: Du har nærmest forskuttert skilsmissen

OBJ: Ja.

OBJ: Langt på vei. For du har på en måte sagt at i tilfellet noe skjer så skal vi søren meg kjøre separat. Og da har du egentlig sagt litt at, det kommer til å skje noe.

OBJ: Nesten alle av mine venner som ikke har hatt felles økonomi, de er skilt nå. Og jeg er ikke skilt. Så

De gifte kvinnene i fokusgruppen fremstår som svært selvstendige, men noe mer opptatt av det individuelle enn de gifte mennene. De har egne kontoer, noen har felles kontoer med mannen for mat, regninger og ferie med mannen, men de understreker at de har egen konto som de disponerer som de ønsker. Den egne kontoen og kontrollen over egen økonomi er viktig:

Vi har forskjellige områder vi tar oss av. Men vi har på en måte felles styring. Det føles deilig å kunne ha sin egen konto. At man lissom bare kan kjøpe den kjolen...og ikke tenke så mye på om det går bra. Den friheten er viktig for meg

Noen av disse gifte kvinnene tjener mer enn mannen, men ofte er det mannen som har kontroll over økonomien. Det er han som styrer med regninger, forsikringer osv. Dette skriver seg ofte fra tidligere år hvor han tjente mest og han har beholdt rollen som familieoverhode.

De samboende kvinnene fremstår som noe mer opptatt av kroner og ører enn de gifte kvinnene. Også disse kvinnene mener at man bør dele likt på utgiftene, men påpeker at dette kan by på problemer dersom det er store differanser i inntektene. Da bør det skje en tilpasning, men ikke for en hver pris. De er også åpne for at det kan være problematisk for et forhold hvis den ene tjener mye mer enn den andre part. De har liten lyst til å kutte ned på egne dyre vaner. Mange av disse kvinnene i denne gruppen hadde gode jobber og tjente mye, og de føler seg tydeligvis fri til å antyde at da får heller han skaffe seg en bedre betalt jobb. De samboende kvinnene holder mer tydelig på den individuelle økonomien og er enig i at *de forventer heller ikke å få mye ekstra dersom partneren tjener veldig mye*. Som vist tidligere så forventer de at man deler utgiftene, men dersom samboeren tjener veldig mye så hadde de ikke forventet at han skulle gi henne like mye.

Felles økonomi betyr ikke alltid å dele likt, men snarere å passe på at begge har det bra:

Altså, jeg tjener mye mer enn kona mi og det vi gjør da er at jeg betaler for husleie og bil og alle utgiftene rett og slett og det hun tjener det går rett til hennes forbruk og sparing. Vi har en felles sparekonto hvor vi sparer likt. ... og siden jeg tjener mer så er det greit for meg å betale for de tingene der.

Det kommer frem i diskusjonen at det er vanskelig å få full økonomisk likestilling når den ene parten tjener mye mer enn den andre. Dette er i mange hushold ordnet ved at den som tjener minst betaler en mindre andel av utgiftene. Med en slik organisering har man et tilnærmet likt personlig forbruk. Men praksis varierer. Noen av de gifte kvinnene er organisert som de samboende: En sier at de ikke har felles konto, de har fordelt ansvar og regninger og de eier ting for seg. De eier for eksempel ikke bolig sammen.

Også i SIFO-surveyen i 2014 stilte vi spørsmål om hvordan husholdets økonomi er organisert. Og også her skiller vi mellom gifte og samboende. Tabell 4.1 viser at samme mønsteret gjentar seg; de gifte har oftere en felles økonomi hvor overskuddet etter at utgiftene er betalt blir delt likt mellom partene. De samboende er mer tilbøyelige til å ha en ordning hvor den enkelte beholder det som er igjen til personlig forbruk. Tabellen viser også et annet særtrekk; en større andel av mennene mener at det er de som betaler nesten alle utgifter, mens kvinnene ikke ser ut til å ha helt samme oppfatning. Dette er særlig fremtredende blant de samboende hvor 18 prosent av mennene mener at de betaler neste alle utgifter, mens kun fire prosent av de kvinnelige samboerne mener at dette er tilfelle. Samme tendens seer vi også blant ekteparene. Om mennene overvurderer sin økonomiske innsats eller om kvinnene ikke vet omfanget av utgiftene vet vi ikke. Men at kvinner og menn ser ut til å ha noe ulike oppfatninger om hvordan husholdets utgifter behandle er sikkert.

Tabell 5-1 Oversikt over hvordan økonomien er organisert blant gifte og samboende kvinner og menn. Prosent. (N=1231).

		Samboer	Gift
Kvinner	-Utgiftene deles og hver enkelt beholder det som er til overs til personlig forbruk	65	36
	-Utgiftene deles og det som er igjen deles likt	26	49
	-Jeg betaler nesten alle utgifter	5	4
	-Ektefelle/samboer betaler nesten alle utgifter	4	12
Menn	-Utgiftene deles og hver enkelt beholder det som er til overs til personlig forbruk	60	34
	-Utgiftene deles og det som er igjen deles likt	19	43
	-Jeg betaler nesten alle utgifter	18	22
	-Ektefelle/samboer betaler nesten alle utgifter	3	1

5.2.1 Transparent økonomi

Det kan være vanskelig å si om man er økonomisk likestilt eller ikke - for hva betyr likestilling? Teigen (2004) skiller mellom *frihetsprinsippet*, dvs. at likestilling søker økt individuell frihet for begge kjønn og *balanseprinsippet*, dvs. målet om en likest mulig fordeling av makt, innflytelse og ressurser mellom kvinner og menn.

Hvordan økonomien er organisert kan ses langs en akse hvor man på den ene siden har alt felles (balansert) og i den andre enden har man helt individuell økonomisk organisering (frihetsprinsippet). Et annet aspekt av frihetsprinsippet er hvor gjennomiktig økonomien er for den enkelte. Skal den andre part kunne ha innsyn i den andres økonomi eller er dette privat? I begge fokusgruppene med kvinnene hevdes et ideal hvor kvinnene har sin egen private økonomi hvor ektemann eller samboer ikke har innsyn i denne. Alle bidrar til fellesøkonomien på ulike måter blir det sagt, men det som er igjen det er ens eget. Ingen vil ha en mann som står over skulderen sin. Denne friheten går andre veier også, ingen ser inn i din konto og heller ikke du skal kunne se inn i partnerens eller ektemannens konto;

Vi har helt atskilt økonomi, jeg og min samboer. Det liker min samboer og jeg ... Jeg har ikke noe behov for å se hva mennene jeg er sammen med har på kontoen sin. Hvis de vil bruke masse penger på en dyr dress så vær så god – altså så lenge de har penger... Jeg vil ikke ha noen opp i kontoen min. Den er min. Garderoben min og pengene mine og de sparepengene, det er mitt. Hvis samboeren min hadde trengt noe så skulle ha selvfølgelig få det. Men jeg vil ikke ha noen... Jeg synes det er litt privat. Det er som å se i lommeboken min liksom ... Jeg er ikke gjerrig, men jeg vil ikke ha noen hengende over meg for å se hvor mye jeg kjøper kaffelatte for altså.

Dette utsagnet fikk stor støtte fra de andre i fokusgruppen, og det ble nikkert samtykkende. En fortalte om et tidligere ekteskap hvor hun ble kontrollstyrt og poengterte viktigheten av frihet og individualisert økonomi. I fokusgruppene blir dette fremhevet som en del av den økonomiske likestillingen. Den egne kontoen er din personlige. Mange av disse kvinnene kommer inn på det å ha full og hel kontroll over egen økonomi og at dette er en viktig del av det å være økonomisk likestilt.

Oppsummeringsvis kan vi si at mange sier at de har felles økonomi, men hvorvidt de deler det som er igjen slik at begge får like mye til personlig forbruk vi nok variere. Tendensen er at særlig gifte menn ser i størst grad ut til å holde på en fellesforståelse som betyr at man deler slik at begge parter får like mye å bruke, noe som kan beskrives som en balansert økonomi mellom partene. Forsørgerrollen ser også ut til å være viktig for de gifte mennene og kvinnene ser også ut til å støtte opp om dette. I fokusgruppen med de gifte kvinnene ble det klart at de ville ha betenkeligheter med å innlede et forhold til en mann som tjente mye mindre enn de selv. Dette ville gå ut over livsstilen hun hadde. Noen av kvinnene tjente mer enn mannen, men dette hadde gått seg til over tid og var ikke problematisk. Det ble også nevnt at de ville ha betenkeligheter med å bli sammen med en mann med svært høyt forbruk. Da ville varselampen bli slått på. De samboene ser ut til å holde på en modell hvor den som tjener mest også får mest i lomme penger, noe som kan tolkes som større vekt på frihetsprinsippet. Dette stemmer bra med resultatene vi fant i surveyen. Et annet trekk ved frihetsprinsippet ble poengtert i gruppene med kvinnene. Der poengterte alle at den private kontoen var privat og her skulle ingen kunne se inn. Surveyen viste også en tendens til at den egne kontoen var privat.

5.3 Diskusjoner om økonomisk organisering i husholdet

Økonomisk organisering blant gifte og samboende handler om hvordan og i hvilken grad to enkeltøkonomier blir slått sammen ved opprettelse av samliv, men dette er også en prosess som pågår over hele livsløpet. I surveyen viste det seg at det var lite diskusjon om økonomi

når man inngikk giftemål eller ble samboende. Kun 7 prosent svarte at de diskuterte mye hvordan eventuell formue eller verdier skulle organiseres da de giftet seg eller flyttet sammen, mens halvparten, 50 prosent, svarte at de diskuterte litt. Som rimelig kan være er det ingen signifikante forskjeller mellom kjønnene, mens sivil status, dvs. om de er gift eller samboende viste at det er særlig de samboende som diskuterte dette. Dette var kanskje noe overraskende siden inngåelse av ekteskap er en mer markert hendelse enn samboerskap som kanskje skjer mer gradvis og inngåelse av ekteskap kunne derfor skape en anledning til å diskutere organiseringen av økonomien. I rapporten blir det derfor stilt spørsmål om ekteskapet som institusjon virker betryggende både økonomisk og juridisk, og at den økonomiske diskusjonen derfor uteble da de giftet seg (Brusdal et al. 2013).

Det er noe diskusjon om økonomi i det daglige i de norske hushold. Surveyen viste at vel en tredjedel, 39 prosent, var enig eller helt enig i utsagnet om at hjemme hos oss diskuterer vi ofte husholdets økonomi. Det var enda færre som var enig i at i deres hushold satt de opp budsjett. I begge tilfellene viste dette ingen signifikante forskjeller med sivil status (Brusdal et al 2013).

Gjennom diskusjonene i fokusgruppene er det særlig de gifte mennene sier at deres kvinnelige motstykker synes at økonomi er kjedelig og at kvinnene som har liten oversikt over finansene, mens de gifte mennene tar rollen som finansminister. Diskusjonen under viser litt av dette:

OBJ: *Jeg tror min kone gjerne ville hatt en knapp altså, hvis det skulle skje noe med meg, bare en knapp som lissom bare fikset alt da. Istedenfor da å skulle være nødt til å sette seg inn i, selv om hun prøver lissom og okay, ja bare betal den regningen der da, det er jo ikke så vanskelig lissom... men altså at hun syns det er greit at jeg... og så er vi heller sammen hvis vi skal kjøpe noe, nytt hus eller nytt, men at jeg tar den økonomiske dagligdriften da.*

INT: *Men er det greit å være sjefen?*

OBJ-J: *Noen ganger er det ikke.*

INT: *Nei er det sånn at hvis hun gjør noe så kontrollerer dere henne?*

OBJ: *Nei, nei det var ikke det jeg mente med sjef. Altså, det jeg la i det du sa nå var på en måte å ønske å ha den økonomiske totaloversikten. Men, er du gæern, nei*

Noen gifte kvinner mener at de har like god oversikt over økonomien som mannen. Det betyr for de fleste hva de har i gjeld og betaler i strøm. Andre overlater dette helt til mannen;

...men det er han som har kontroll på økonomien - altså jeg bare betaler. Han betaler regningene jeg putter penger inn på en konto og han ordner og fikser. Så jeg har egentlig ikke kontroll på det. Jeg vet at vi har forsikringer og hva vi har i lån og at regningene skal betales. (Gift kvinne.)

Men igjen, det er vanskelig å gi fra seg kontrollen og en av de gifte mennene sier at "Men jeg må innrømme det at hvis kona mi hadde kommet til meg og sagt; kan ikke jeg ta liksom totalansvar en periode nå. Nei, jeg hadde ikke likt det".

Selv om de gifte mennene mener at det er de som har kontrollen over økonomien, kan det se ut som det er kvinnene som mener at det er dem som bestemmer. Penger skal ikke bare fordeles, de skal også brukes til bestemte ting. Siden de fleste ikke har uendelig med penger må man prioritere når økonomiske beslutninger skal tas. I surveyen var det noen utsagn som kom inn på dette (Brusdal et al. 2013). På utsagnet «Jeg føler ofte at jeg er den tapende part når vi tar økonomiske beslutninger» var det spesielt de gifte kvinnene som er uenig i dette utsagnet. Dette skulle antyde at de gifte kvinnene mener at de har stor økonomisk makt. Omvendt viste det seg at på utsagnet «Jeg får som regel gjennomslag for mine ønsker om hva husholdet skal bruke penger på» er det en større andel av kvinnene, både gifte og samboende, som er enig

eller helt enig i dette utsagnet. Mennene ser ut til å være noe mer ambivalente og vel halvparten svarte at de verken var enig eller uenig i dette utsagnet. Her er det små forskjeller mellom gifte og samboende menn. Surveyen antyder at det store gjennomsnittet synes at de får gjennomslag for hvordan husholdet skal disponere sine penger, og det er spesielt de gifte kvinnene som kan synes å ha stor makt her.

Gjennom fokusgruppesamtalene med både de gifte og de samboende kvinnene virker det ikke som det er noen store diskusjoner om hvordan pengebruken skal være. Trolig er dette fordi økonomien er god, begge parter betaler inn til de felles utgiftene og resten kan de bruke mer eller mindre som de ønsker. Større ting som f.eks. anskaffelse av hytte, blir imidlertid gjenstand for diskusjon. Så, til tross for at kvinnene tjener mindre kan de se ut som de er vinnere i hverdagens økonomi. Dette gjelder særlig de gifte kvinnene. Neste spørsmål er om de også er vinnere hvis vi legger hele livsløpet til grunn og ser på eventuelle kriser som kan opptre her. Kriser som skilsmisse og bortfall av ektefelle og samboer.

Oppsummeringsvis kan vi si at det er relativt lite planlegging og diskusjoner av økonomien i husholdene. Noen, særlig kvinnene, hevder at dette er kjedelig. Det ser ut til at når man gifter seg eller flytter sammen så vil to økonomier kobles og danne et mønster uten at man tenker så mye over dette. Særlig blant ekteparene ser det ut til at kvinnene har lite grep om økonomien og overlater heller dette til mannen, mens mannen på sin side blir den ansvarlige. Samtidig er det kvinnene som vinner de små beslutningene i hverdagen. I fokusgruppene til kvinnene, både de gifte og samboende, var det imidlertid tydelig at kvinner med høy inntekt og utdanning også tar hand om familiens finanser. Trolig vil det være forskjeller mellom kvinner med høy inntekt og utdanning og kvinner som tjener lite, kanskje deltidsarbeidende som ofte er underlagt mannens regime fordi han tjener mest.

5.4 Samboere og samboerkontrakter

Noack (2010) beskriver en stille revolusjon. Ved inngangen til 2000-tallet hadde samboerskap for lengst avløst ekteskapet som den mest vanlige form for familieetablering. I en undersøkelse fra 2003 rapporterte tre av ti i aldersgruppen 27-36 år at de levde i samboerskap, og over dobbelt så mange (sju av ti) hadde erfaring fra tidligere eller pågående samboerforhold (Noack og Seierstad 2003). Samboerskap beskrives som en prosess hvor de fleste samboende gifter seg etter hvert. Samboende er en svært uensartet gruppe fra unge og relativt uforpliktende kjærestepar til par som har bodd sammen i flere år med felles barn og felles bolig (Noack 2010). 25 prosent av dem som lever i samliv er samboere. Det er flest i de yngste aldersgruppene.

De fleste ektepar i Norge har felleseie. Dette betyr ikke at man deler alt likt ved eventuell skilsmisse. Det man tok med seg inn i ekteskapet har man rett til å ta med seg ut. Fortsatt er det bare gifte par som etter loven har forsørgelsesplikt overfor hverandre, men betydningen av denne bestemmelsen har mindre å si i praksis (Lyngstad et al. 2011). Mange har trolig regnet med å dele alt likt uansett hvem som hadde hva da samlivet startet. På spørsmålet om hvor enig eller uenig i var i utsagnet «Når man har felleseie deler man likt ved skilsmisse» viste det seg å være store enighet om dette og 70 prosent var enig eller helt enig. Det er særlig de som er gift som har tro på at man deler likt ved skilsmisse (42 prosent er helt enig mot kun 28 prosent av de samboende). Ekteskapet kan se ut til å skape en viss trygghet, men ikke alltid helt realistisk. Det er ingen forskjeller mellom kvinner og menn her.

Noack et al. (2011) fant at gifte har langt oftere felles økonomi enn samboende. I aldersgruppen 20-47 år oppga gifte langt oftere enn samboende at de hadde en felles bankkonto. Samboere med ekteskapsplaner skiller seg ut og har i større grad felles økonomi slik som gifte. Tilbøyeligheten til å ha felles økonomi øker med varigheten av samlivet og det samme gjør

felles barn. Lang varighet på samlivet og felles barn gjør altså samboende mer lik de gifte her. I samme artikkel oppsummeres det med at ekteskapet er en sosial institusjon tuftet på gjensidige normer og forventninger. Selv om normene og forventningene til ekteskap kan synes å ha blitt svekket, er samboerskap fortsatt en løsere sosial institusjon. Det er ikke samme klare forventninger og normer verken til hverandre eller til omgivelsene. I de senere årene har imidlertid de to formene blitt mer juridisk likestilte.

En skilsmisse kan være nokså ødeleggende for privatøkonomien. Etter en langvarig og markert økning i antall skilsmisser frem til begynnelsen av 1990-tallet, synes antallet nå å ha stabilisert seg på i overkant av 10 000 per år. Dette innebærer at om lag 45 prosent av inngåtte ekteskap kan forventes å bli oppløst ved skilsmisse. I rapporten fra Statistisk sentralbyrå påpekes det at med en så stor og økende andel samboerpar, blir etter hvert skilsmissetallene mindre interessante som en indikator på samlivsbrudd, når man ikke har tall for hvor mange samboerskap som oppløses. Andelen som skiller seg er størst mellom 25 og 44 år (Statistisk Sentralbyrå 2010).

Mye kan tyde på at kvinner er den tapende part i den økonomiske skilsmissekampen. Ketcher (2001) peker på at tendens i de nordiske land til at kvinner og menn ses som, og behandles som, selvforsørgende individer ved samlivsbrudd hvor kvinners ubetalte omsorg og karriere-tap i løpet av samlivet i liten grad gjøres relevant for det økonomiske oppgjøret ved samlivsbrudd.

Samboende har ikke samme rettigheter som gifte, men en viss trygghet ved eventuelt opphør av samlivet kan gjøres ved å lage en kontrakt. Men hvilke rettigheter har man da? Fakta om samboeravtaler sier:

Det er avtalefrihet for samboere. Utgangspunktet ved samlivsbrudd er at hver av samboerne beholder sine eiendeler, og at man deler de eiendelene man har ervervet i fellesskap. Unntak fra dette utgangspunktet krever avtale.

Med en samboeravtale kan man derfor sikre seg rettigheter eller pålegges plikter etter et samlivsbrudd. Dersom man har vært samboere i mange år, kan det være vanskelig å huske hvem som eier hva, og hvilke eiendeler man har kjøpt i fellesskap. Dersom man ikke har registrert eller tinglyst eiendelene, er dette et spørsmål om hva man klarer å bevise.

Ved samlivsbrudd vil man risikere å stå uten rettigheter til verdier skapt under samlivet dersom disse ikke er sikret seg gjennom en samboeravtale. Ønsker man å ha rettigheter til verdier man har ervervet under samlivet må man selv avtale dette. Samboeravtalen gjelder for samlivsbrudd mens begge er i live. Ved død er det gjensidig testament etter arvelovens regler som gjelder, dersom man har skrevet dette. Etter endringer av arveloven i 2009 vil samboer med felles barn allikevel være sikret minstetv. som en ektefelle mv.

[\(http://www.skilsmisse-advokat.no/Samboeravtale/Veiledning-fakta-om-samboeravtaler-243/](http://www.skilsmisse-advokat.no/Samboeravtale/Veiledning-fakta-om-samboeravtaler-243/) lastet ned 10.12.2013)

En samboeravtale kan fremstå som komplisert hvor anskaffelser må tinglyses. Dette vil i de fleste tilfeller trolig ikke gjelde for mindre innkjøp som tv, møbler etc., mens bolig vil i prinsippet tinglyses ved kjøp. Rettigheter og plikter kan imidlertid være en del av samboerkontrakten. I surveyen var det få som hadde skrevet samboerkontrakt (Brusdal et al. 2013) og i fokusgruppene var det ingen av de samboende som hadde skrevet en slik kontrakt, verken blant kvinnene eller mennene. Noe svarte at dette hadde de tenkt på, men ikke kommet så

langt; *Jeg har tenkt på det (litt latter). Vi har snakket om det i fire år, men vi har ikke landet.* (Samboende mann.) De visste heller ikke hvordan det skulle gjøres. Andre mente at dette ikke var så aktuelt fordi det var klart hvilket eieforhold vedkommende hadde til boligen og det var dette som var det viktigste.

Grunnen til at de ikke har samboerkontrakter er fordi disse samboende mennene sier at de stoler på hverandre at de klarer å løse et eventuelt samlivsbrudd på en fornuftig måte. Det blir også nevnt at boligen er det viktigste og en av de samboende mennene sier at han ikke har gjort noe fordi han eier boligen. Bord og stoler ser ikke ut til å skape bekymring, dette kan man skaffe seg senere. ”*Jeg eier leiligheten. Den er min*”: Det kan også være vanskelig å ta denne diskusjonen om samboerkontrakt:

Jeg har tatt det opp for mange år siden, og hun har et forhold bak seg med barn. Så det er hun som har bestemt dette da.

Int. at hun ikke vil?

Ja, eller ikke. Hun har sagt at hun ikke vil skrive, men hun sa hvordan det skal være og det er helt ok for meg. Så er hun jo flink kokk og da, så det er ikke jeg. Ikke sant?

Int: er det litt vanskelig å snakke om det her?

Nei, men hvis man ikke, man går og er lissom glad og forelsket så føler man jo ikke at det er noe behov for det. Og hvis man føler annerledes så skjønner jeg jo at den andre lurere. Hvorfor kommer du nå?

Hvis jeg hadde kommet hjem og kontrakten ligger på kjøkkenbordet og...

Her ble det mye latter i gruppen og det ble bekreftet at dette ville vært en vanskelig situasjon.

Også de samboende kvinnene er klare på at det er trygghet i eierskap og dette er overordnet alt. Utsagn som *Vi eier bare et hus sammen. Og han har bil og jeg har bi. ...så oppgjøret vil vært veldig enkelt.* En annen sider at

Jeg synes at det er en grunnleggende trygghet i at vi har ulike ting... det er også en av grunnene til at jeg har særreie på hytta. Og jeg tenker at hvis vi skiller oss så er det egentlig ganske greit.

Men er det så trygt? I gruppen hos mennene tar man denne diskusjonen et hakk videre og stilte spørsmål om hva med leiligheten, hva med den hvis han dør. *Hvis jeg dør og så har vi moren min, hvis jeg har foreldre da, de har jo rett ikke sant, til arv og sånt. Og det er egentlig ikke noe jeg har tenkt så mye på. At foreldre også kan arve.*

5.5 Eieforhold til bolig

Eieforhold til bolig ser ut til å være grunnpilaren i økonomien og et sikkerhetsnett i tilfelles skilsmisse. Stamsø (2013) fant at eierforhold til boligen, dvs. om parene har felleseie, særreie eller eier ulike andeler, varierer systematisk med en rekke forhold. I hennes analyse hadde kun 67 prosent av parene felleseie dersom en av partene eide bolig fra før, mens dersom ingen eide bolig fra før er andelen med felleseie 87 prosent. Noen ser altså ut til å gå inn i et samliv med egen bolig for så å beholde denne. Ulikt utgangspunkt skaper derved større grad av individualisme innenfor parforholdet. Sivilstand er viktig som forklaringsfaktor. Totalt sett har ca. 80 prosent felleseie, for gifte er det 90, mens for samboende kun 59 prosent. Kun fem prosent av de gifte har særreie, mens det gjelder 25 prosent av samboende.

I SIFO-surveyen for 2014 var det 1230 respondenter som var gift eller samboende, men ikke med hverandre. 384 av disse kvinnene og mennene eide bolig da samlivet startet, og for 64 personer eide begge boliger ved inngåelse av samlivet, og det er særlig de samboende men-

nene som eide bolig. Sjeldnest var det at gifte kvinner eide bolig da ekteskapet ble inngått. (Disse tallene er ikke direkte sammenlignbare fordi det i SIFO-survey er respondenter fra 18 til 80 år). Tallene støtter Stamsøs funn, og viser også at det er oftere de samboende mennene som eier boligen ved inngåelse av samliv.

En av de samboende kvinnene beskriver dette som en kvinnefelle;

Ja, men det er et valg når du møter noen som har en bolig. Altså hvis man skal flytte sammen så, det er en kvinnefelle da, du flytter inn og så kjøper du gardiner og møbler og betaler alle feriene og så bor du gratis. Altså bruker pengene dine på det. Så etter fem år så flytter du ut og så ha boligen doblet seg og du har du ikke...Hvis du da istedenfor hadde kjøpt deg inn med om det så var 10 prosent så hadde du fått den prosenten.

I fokusgruppene kommer det frem at noen, både kvinner og menn, eide bolig da samlivet ble innledet. Noen har snakket om at den ene parten skulle kjøpe ut den andre, men ofte er boligprisen så høy at dette ville være et dramatisk innhugg i den enkeltes økonomi som igjen ville bety stor ulikhet i hvor mye den enkelte har til rådighet til personlig forbruk. Har man da individuell økonomi vil dette bety stor ulikhet i livssituasjon. Andre sier at de vil beholde boligen selv, dette som en sikkerhet hvis samlivet skulle opphøre.

Ja, han eier den boligen vi bor i nå og jeg eier den boligen datteren min bor i. Jeg eier hytta så eier vi hver vår bil. Jeg føler at vi klarer oss begge hvis det skulle være, så det er ikke fordi vi må være sammen at vi er sammen. (Gift kvinne.)

Boligen fremstår som ankerfestet i økonomien og har man del i denne så kan man klare en skilsmisse eller samlivsbrudd. Det er også en tro på at den som beholder barna vil beholde boligen, men her blir de økonomiske konsekvensene ikke diskutert noe videre. Selv om man beholder boligen så må man gjerne kjøpe ut den andre parten.

Men det er selvfølgelig ikke alle som eier bolig eller eier andel i bolig, og for disse vil et samlivsoppbrudd skape økonomiske vansker. Men igjen, som en kvinne sier når konsekvensene ved et samlivsbrudd blir diskutert;

Han vil ha mindre egenkapital enn meg. Men han er en frisk mann med god inntekt. Han vil klare seg. ... jeg er ikke moren hans.

Tidligere erfaringer spiller også inn. En samboende kvinne forteller at hennes samboer kom fra et skilsmissehavari mens hun hadde litt kapital fra andre forhold. Resultatet er at hun eier det meste av boligen og videre ”det gjør jeg også hvis det skulle skje noe, og det gjør jeg i forhold til hans arvinger for han har andre arvinger en vårt felles barn....Jeg syntes det var viktig å sikre mitt. Andre igjen forteller at de hadde ”verdens beste skilsmisse” og har ikke lagt inn slike forsikringer i senere samliv.

5.6 Økonomi og livsløp

Økonomi handler om organisering her og nå, men også om fremtiden. Hvordan man får det i fremtiden med tanke på pensjon, ved opphør av samliv eller andre husholdsøkonomiske kriser eller kriser i relasjon til yrkeslivet, handler om hvordan man har ordnet seg tidligere. Her er yrkesaktivitet og pensjon en viktig faktor.

Kvinner yrkesaktivitet har økt sterkt, det er nesten like mange kvinner som menn som er yrkesaktive, men kvinner arbeider oftere deltid. 43 prosent av kvinnene arbeider deltid mot

13 prosent av mennene (Lunde og Sandnes 2010). Samme mønsteret gikk igjen i vår survey, 58 prosent av kvinnene var heltidsarbeidende, mens 21 prosent arbeidet deltid, de resterende 21 prosentene var studenter, hjemmeværende eller trygdet. 87 prosent av mennene arbeidet heltid og kun 4 prosent arbeidet deltid. I begge fokusgruppene var imidlertid alle kvinnene heltidsarbeidende, men noen hadde arbeidet deltid tidligere mens barna var mindre. Den viktigste grunnen for å arbeide deltid var at man ønsket det, omsorg for barn og av helsemessige årsaker. Det er også noen som svarte at det ikke var mulig å få heltidsarbeid.

Det å være pensjonist kan virke som en fjern, men behagelig fremtid; ”*Men ærlig talt alle sammen sitter og har så mye penger og så skal man bekymre seg for pensjonspoeng for ett år. Ja, ja (samboende mann). En annen samboende mann følger opp og sier;*

Men kanskje du tar feil også hvis du tenker at du må tenke på det hele tiden. Fordi kanskje hvis du ikke tenkt på det, så kommer du, hvis du absolutt skal tenke hele livet ditt på at du skal skvise mest ut av pensjonsalderen istedenfor å tenke på at du skal skvise mest ut av livet, som liv og ikke som penger som pensjonist - hvor skal du legge det som er viktig da?

Dette resonnementet blir ført videre i gruppen med at de faktiske forholdene i Norge er så bra og pensjonisten har det bra og de legger seg opp penger. Dessuten er det lenge til man blir pensjonist. En gift mann forteller at de har bodd mye i utlandet og da har ikke ektefellen hatt inntekt. Dette gjør henne sårbar med tanke på en tilværelse som enke og pensjonist. Hun har mistet poeng, men bekymrer seg ikke, det gjør imidlertid han.

Det blir også påpekt at foreldrenes verdier inngår i ens fremtidige pensjonstilværelse; *jeg ser hvordan foreldrene mine i hvert fall så er det sånn, det kommer til å være en del midler igjen der. Hvis de ikke endrer livsstilen dramatisk. Og det ser det ikke sånn ut. Så litt sånn, jeg tenker at det er sannsynligvis noe av pensjonen min (gift mann) På spørsmål om kona svarer han at hun vil nok arve litt hun også, men tydeligvis ikke så mye. Og dette vil kunne forrykke balansen i hjemmet. Men han sier at det ikke er noen poeng i å sylte ned penger alene, og går inn for å dele med ektefellen.*

Pensjonsforsikring fremstår heller ikke som god investering selv om noen har det. En samboende mann sier at han har betalt inn avdrag i 20 år, og det ser ut til å bli utbetaling når han er 70 år... *det er nesten ingen ting... Jeg burde kutte ut når leken er god.*

Diskusjonen om man skal arbeide deltid eller ikke ser ut til å være et familieanliggende og blir først og fremst diskutert med ektefelle eller samboer. Både noen av kvinnene og mennene hadde arbeidet deltid tidligere i forbindelse med omsorg for barn, men ikke fått noe kompensasjon for tapt opptjening til pensjon. Alle mener imidlertid at yrkeslivet er så langt så at dette vil gå seg til.

Kvinnene nevner pensjon i forbindelse med likestilling – pensjonen skal bidra til at de skal ha samme muligheter som mannen hvis de skulle bli skilt. De gifte kvinnene i fokusgruppen er noe mer vage når det gjelder spørsmål om pensjon. De tror ikke at de får så stor pensjon og formuleringer som «ikke sikker» og «tror jeg» går igjen i diskusjonen. Alt i alt ser det ut til at de fleste føler seg trygge på fremtiden og at den skal bli komfortabel økonomisk og sier at de ikke har vært nødt til å planlegge økonomien.

Kvinner og menn ser ut til å tenke ganske likt om økonomi og fremtiden når de er i samme posisjon. Det er ens yrkessituasjon og lønnen og hvem som eier hva som er det viktigst for hvordan man får det i fremtiden. Den som tjener bra, har god utdanning og har andel i hus bekymrer seg lite for pensjon og alderdom. De mener også at det et valg man tar om man vil jobbe heltid eller deltid, og jobber man deltid så blir det mindre penger og pensjon. *Da ville*

den ene parten fått betydelig mindre ved skilsmisser eller oppløsning av et forhold. Men, som det blir sagt; sånn er det bare. Og det er jo likestilling det også. (Samboende kvinne.)

5.7 Oppsummering

Det er mange måter å organisere økonomien i et hushold på. Det ser ut til å være et skille mellom gifte og samboende, hvor de samboende i større grad holder på en mer individuell organisering hvor man deler utgiftene og det som er til overs er ens eget enten man tjener mer eller mindre enn ektefelle/samboer. For noen er det å være samboende en overgangsfase til ekteskap og det er derfor trolig at med årene vil økonomien bli mindre individuell. Ekteparene er i større grad orientert mot felles økonomi og kanskje speilet av mennene. Her er balansen mellom ektefellene viktig. Alle er imidlertid tydelige på at den private økonomien er privat og de legger vekt på personlig frihet og ingen ønsker å ha noen over skulderen som ser ned i lommeboken.

Kvinnene ser seg som vinnere i hverdagens prioriteringer, men samtidig så kommer det tydelig til uttrykk at det å tjene mest, noe som menn vanligvis gjør, gir dem større definisjonsmakt. Når kvinnene, og da særlig de gifte kvinnene likevel ikke føler seg som tapere når økonomiske beslutninger tas kan dette virke noe underlig. Mulig er disse forhandlingene hvor kvinnene mener at de har vunnet kun forhandlinger om mindre utlegg som er knyttet til hjem og innbo hvor kvinnene har en viss styringsrett og mennene gir seg. De gifte mennene sier at de er sammen og de sier at når vi trenger noe så sier kvinnene fra og det er greit, men det er mennene som ordner med finansene. Dette gjelder spesielt de gifte kvinnene. Men det kan være rimelig å sette spørsmålsteget ved dette, særlig når man anlegger et livsløpsperspektiv. De gifte kvinnene lar mennene i større grad være finansminister og tar seg av finansene. Mange av dem har liten oversikt over finansene.

Noe forenklet kan vi si at det er to rasjonaliteter som styrer husholdet og husholdets økonomi. Den ene er det økonomisk rasjonelle og det andre er det moralske. En kvinne fortalte om sin søster som hadde vært samboende i 15 år og hvor samboeren hadde fått en alvorlig sykdom. I dette forholdet var det han som tjente mest og som eide boligen. Det fornuftige i en slik situasjon ville være å gifte seg og få orden på finansene, men dette ville virke så beregnende at hun ikke ville foreslå dette. Så med moralen i behold velger hun et liv etter at samboer er gått bort som vil ha en betydelig dårligere økonomisk standard.

Et annet trekk ved samtalene er den økonomiske tryggheten de fleste legger for dagen. Ifølge de gifte mennene har deres koner få bekymringer om fremtiden. Ideen om de rike og friske pensjonistene som reiser rundt i fremmede land og lever livet er sterkt til stede. Samme tendens har man sett i yngre aldersgrupper hvor det også er en sterk tro på at det offentlige vil ta ansvar skulle det bli for galt (se Brusdal og Berg 2011). En slik innstilling gjør at man ikke behøver å befatte seg så mye med kjedelige ting som økonomi. Man behøver heller ikke å skrive kontrakter og inngå forsikringer. Samtidig har de fleste en eller flere historier om dem som ikke har ordnet seg så lurt økonomisk. Om denne uviljen til å gjøre noe med ens økonomi bunner i at dette er vanskelig, både selve økonomien, men også å ta det opp i parforholdet kan være en faktor. Det er også mulig at noe av dette bunner i dårlig kunnskap.

6 Økonomisk likestilling og forhandlinger

Av Elling Borgeraas

I dette kapitlet analyserer jeg fokusgruppeintervjuene med utgangspunkt i begreper som forhandlinger, makt og økonomisk likestilling. I den norske likestillingslitteraturen går mye av likestillingsdiskusjonen på problemstillinger knyttet til begreper som sjanselikheter, resultatlikhet og om overordnede prinsipper knyttet opp mot frihet og balanse mellom kjønnene. Selv om dette er svært viktige problemstillinger, savnes en mer presis diskusjon om samhandling mellom kjønnene internt i husholdet. Spørsmål om likestilling blir altfor ofte enten betraktet som individuelle valg eller som strukturelle føringer på individuelle valg. Men dersom likestillingsproblematikken blir løftet inn i husholdet, er det ikke kun den enkeltes valg som har betydning, men også hvordan samlivspartnerne tilpasser seg hverandre. Et samliv er ikke bare et individuelt prosjekt, men i høyeste grad også et fellesprosjekt. De aller fleste samlivspartnere har både felles interesser og særinteresser som ofte står i motsetning til hverandre. Interessekonflikt mellom menn og kvinner som lever i et samliv, har særegne måter å utspille seg på. I motsetning til de fleste andre interessekonflikter, som f.eks. klassekonflikter, utspiller disse seg under samme tak. Eller i Sens formulering: “This aspect of ‘togetherness’ gives the gender conflict some very characteristics» (Sen 1990:481).

Jeg skal med dette ståstedet ta utgangspunkt i teorier om kjønnsforhandlinger og ulike perspektiver på hvordan ulike ‘styrkeforhold’ mellom menn og kvinner kan oppstå i disse forhandlingene. Det er spesielt Amartya Sens fremstilling av kooperative konflikter, likestilling og velferd jeg vil benytte i den empiriske analysen. Det er hans vekt på hvordan forestillinger (perceptions) om interesser, partenes oppfatninger om bidrag til fellesskapet og ens rettigheter, jeg vil konsentrere oss om i den empiriske analysen.

Mitt primære empiriske materiale består av fire fokusgruppeintervjuer med hhv gifte og samboende menn og kvinner og er følgelig ikke egnet til å analysere interne forhandlinger i husholdet. Materialet gir imidlertid anledning til både å studere deltakernes egne oppfatninger og partnerens interesser, bidrag og rettigheter. På grunnlag av disse dataene er det mulig å nærme seg problematikken om ‘forhandlingsstyrke’ [makt] og mulige utfall av den forestilt forhandlingsstyrken. Analysen kan imidlertid kun betraktes som et forprosjekt til en mer detaljert analyse av forhandlinger i hushold.

Før jeg redegjør for de teoretiske og analytiske begrepene som anvendes i den empiriske analysen, skal jeg plassere denne tilnærmingen i forhold til noen hovedperspektiver i den norske likestillingsdebatten.

6.1 Balanseprinsippet vs. frihetsprinsippet

I kapitlet om likestilling i makt og demokratimeldingen (St.meld. nr. 17 (2004-2005)) legges hovedvekten på en distinksjon mellom sjanselighet og resultatlikhet. Det sentrale i sjanselighet er individuell frihet, dvs. friheten til å velge. Resultatlikhet er – noe uklart - knyttet til ulikheter i makt mellom kjønnene. Her står det blant annet om likestilling:

«Regjeringen ser det som en grunnleggende oppgave for staten å sørge for størst mulig grad av reell sjanselighet – like muligheter uavhengig av kjønn. Et grunnleggende premiss for sjanselighet er den enkeltes rett til å velge selv. Det er derfor ikke et mål at menn og kvinner skal styres til å velge den livsformen som anses som «samfunnsmessig korrekt». ... Personlig valgfrihet er en bærebjelke i et demokrati. Det er imidlertid viktig at forholdene legges til rette for at kvinner og menn reelt får de samme mulighetene til å ta sine egne, frie valg.

Resultatlikhet tar utgangspunkt i at like formelle rettigheter ikke er tilstrekkelig for å oppnå reell likestilling Resultatlikhet tar utgangspunkt i de historiske forutsetninger, og legger til grunn at de store maktforskjellene mellom kvinner og menn nødvendigvis gjør aktive tiltak for å stille menn og kvinner likt» (St. meld. 17 (2004-2005):94).

En måte å oversette denne distinksjonen til husholdsnivået er å bruke Skjeie og Teigens (2003) skille mellom *frihetsprinsippet*, dvs. at likestilling søker økt individuell frihet for begge kjønn og *balanseprinsippet*, der målet om en likest mulig fordeling av makt, innflytelse og ressurser mellom kvinner og menn. Her er det staten som skal sørge for tilnærmet like muligheter og at kvinner skal ha rett til å velge fritt når betingelsene er like. Her er det retten til å velge (frihet) og tilstedeværelsen av kollektive rettigheter som er det sentrale.

Det ligger en potensiell motsigelse mellom disse to prinsippene, f.eks. slik det er formulert av Cathrine Holt (2003). Hun har kritisert denne tilnærmingen ved å hevde at balanseprinsippet står i motsetning til frihetsprinsippet – en (som oftest kvinner!) kan selv velge å gå inn i en «ubalansert» situasjon. Kvinner kan f.eks. velge å være hjemmевærende, ikke ta lederjobber, tjene mindre enn sin ektefelle etc. Dersom denne type valg ikke er forenlig med likestilling, står – ifølge Holt - frihetsprinsippet i motsetning til likestilling forstått som balanselighet. Her settes det formelle frihetsbegrepet opp mot kollektive ordninger.

Spørsmålet dreier seg imidlertid om økonomisk likestilling i parforhold kan reduseres til et prinsipp om individuell frihet. Økonomi i et hushold dreier seg ikke utelukkende om maksimal nytte for den enkelte, men er også knyttet til en vurdering av fellesskapets nytte. Det dreier seg med andre ord også om å finne fram til en ordning som fungerer for begge parter. En slik ordning vil ofte innebære at en inngår kompromisser, eller finner løsninger som er tilfredsstillende gitt de konkrete omstendighetene og at man ønsker å fungere som et par. Et mulig perspektiv er å se på den faktiske økonomiske organiseringen i husholdet som et resultat av kontinuerlige forhandlinger. Utfallet av disse forhandlingene vil langt på vei kunne forstås som et resultat av faktisk og forestilt forhandlingsstyrke. I hvilken grad valgene som tas i en slik forhandlingskontekst er frie kan problematiseres. Jeg skal utdype dette med utgangspunkt i Amartya Sen's analyse av kooperative konflikter mellom samlivspartnere (Sen 1990, 2000).

6.2 Kooperative konflikter

Sen tar utgangspunkt i at menn og kvinner både har felles interesser og interesser som står i konflikt med hverandre og som har betydning for samlivet. Hans tese er at «*decision making in the family thus tends to take the form of pursuing cooperation, with some agreed solutions – often implicit – of the conflicting interest*» (Sen 2000: loc 3629). Begge parter er klar over at det finnes konfliktfylte temaer, men at disse temaene sjelden tas opp for å unngå åpne konflikter. Slike konflikter vil ofte bli oppfattet som nederlag eller som «failed union» med Sens formulering (Sen 2000:loc 3643). Det er vel også rimelig å anta at dette er konflikter som vanligvis ikke truer samlivet og som det er mulig å leve med.

Det er et poeng her at disse konfliktene ofte er knyttet til fordeling av goder og byrder i samlivet og som gir føringer på hvilke forhandlingsløsningene som velges. Som i enhver forhandling finnes det et nullpunkt – eller «break down position». I samliv vil det som oftest bety samlivsbrudd. Partenes forhandlingsstyrke vil i stor grad være avhengig av ens posisjon i dette nullpunktet. Dersom den ene parten kommer vesentlig bedre ut – f.eks. økonomisk- enn den andre, vil forhandlingsstyrken ulikt fordelt - “The breakdown position indicates the person’s vulnerability or strength in the bargaining” (Sen 1990:470).

Ifølge Sen er det flere aspekter ved denne type forhandlinger mellom kjønn som bestemmer styrkeforholdet. For det første oppfatninger om hva som er en hensiktsmessig ordning – «*the sense of appropriateness*». Det kan f.eks. oppfattes som hensiktsmessig at den som tjener mest tar færre oppgaver i hjemmet, eller er i heltidsarbeid når barna er små. Eller det kan oppfattes som hensiktsmessig å flytte inn i samlivspartners bolig, men hva vil da skje ved en eventuell skilsmisse? Mye som oppfattes som hensiktsmessig her og nå kan på sikt kan øke de nåværende forskjellene. Konsekvensen av valg bør ikke bare vurderes på kort, men også på lang sikt.

“*The relation between the cooperative conflicts in one period and those in the next is of greatest importance even though it may be hard to formalize this properly: the winner in one round get a satisfactory outcome that would typically include not only more immediate benefit but also better placing (and greater bargaining power) in the future*” (Sen 1990: 472).

Et annet forhold som har betydning for styrkeforholdet er uklarheter eller tvetydigheter med hensyn til hva en oppfatter som egen interesse. En kan f.eks. ha klare interesser i å ha et nært forhold til barna mens de er små, og derfor velge å være hjemme.

Et tredje viktig aspekt ved forhandlingssituasjonen er forestillingen om hva som er fortjent og hva som ikke er det. Dette er et spørsmål om oppfatninger om hva som bidrar mest til fellesskapet og hva som er en rimelig kompensasjon for disse bidragene. Forholdet mellom inntektsgivende arbeid og pass/stell av barn er en klassisk formulering av denne forestillingen.

Disse forestillingene er nært knyttet til kjennetegnet ved en gitt samfunnsformasjon som i stor grad spesifiserer roller og opprettholder forestillinger om hva som er «naturlig» i den etablerte orden. Produksjonsformene bidrar også til å forklare hvordan bestemte oppfatninger om økonomisk overlevelse og suksess. Interesser er formet av persepsjonen.

Sen (1990) nevner tre typer mekanismer («a set of directional features») som angir retningen på hvilke løsninger som er mulige og som er virksomme i forhandlinger mellom menn og kvinner. For det første, partenes posisjon ved nullpunktet vil – alt annet likt – ha stor betydning for hvilke løsninger man blir enige om med hensyn til den kjønnsrelaterte organiseringen av husholdet. Tesen er at den som står svakest ved nullpunktet sannsynligvis også vil

kommer dårligere ut i en framforhandlet organisering av plikter og rettigheter i husholdet. Tesen er formulert på følgende måte:

- “Given other things, if the breakdown position of one person were worst in terms of well-being, then the collusive solution, if different, would be less favorable to his or her well-being” (Sen 1990:469).

Den andre mekanismen er knyttet til hvordan partene opplever sine egne interesser. Dersom den ene parten er mindre opptatt av egen velferd enn samlivspartnerens, vil det kunne føre til en mindre fordelaktig posisjon med hensyn til den kjønnsrelaterte organiseringen av husholdet.

- “Given other things, if the self-interest perception of one of the persons were to attach less value to his or her well-being, then the collusive solution, if different, would be less favorable to that person, in terms of well-being” (Sen 1990:471)

Oppfatninger om hvem som bidrar mest til husholdets (økonomiske, materielle) velferd har betydning for fordelingen av goder.

- “Perceived contribution response: Given other things, if in the accounting of the respective outcomes, a person was perceived as making a larger contribution to the overall opulence of the group, then the collusive solution, if different, would be more favorable to that person.”ⁱ (Sen 1990:471).

Det Sen sier her er at forhandlingsløsninger ikke nødvendigvis fører til en skjevfordeling mellom menn og kvinner. Det er fullt mulig å tenke seg at slike løsninger fører til full likestilling. Men dersom det er kjønnsulikheter, vil ens posisjon ved nullpunktet, oppfatninger om betydningen av egen velferd og oppfatninger om hvem som bidrar mest til fellesskapet, være blant de viktige faktorene som forklarer kjønnsforskjeller. Det er heller ikke slik at den kjønnsrelaterte organiseringen av husholdet er forhandlet fram i formell forstand. Ofte snarere tvert om. Eksplisitte forhandlinger omkring disse temaene ville mest sannsynlig ført til konflikter som det er ubehagelig å ta opp i sin fulle bredde. Den måten mange par løser disse konfliktene på er å ikke ta dem opp, selv om begge partene vet at det alltid ligger muligheter for at disse konfliktene kommer til overflaten. Det er vel også mulig å tenke seg at det nettopp er den implisitte enighet om ikke å ta opp denne type konflikttemaer som bidrar til forholdsvis store ulikheter mellom menn og kvinner, også når det gjelder økonomi.

Vi skal i den empiriske analysen av fokusgruppeintervjuene ta utgangspunkt i disse tre mulige mekanismene: situasjonen ved nullpunktet, oppfatninger om betydningen av egen velferd og forestillinger om hvem som bidrar mest til husholdets materielle og økonomiske velferd. Hensikten er for det første å undersøke om dette er mulige veier inn i økonomiske ulikheter mellom menn og kvinner som lever sammen. I den sammenhengen er det også av betydning å undersøke om det er mulig å identifisere implisitte konflikter som har betydning for utviklingen av økonomiske ulikheter mellom menn og kvinner.

6.3 Konflikter

Fokusgruppedesignet er ikke egnet til å analysere kooperative konflikter. Det er vanskelig å tenke seg at deltakerne ønsker å ta opp denne type konflikter overfor en gruppe fremmede. Det er heller ikke sikkert at de selv har tenkt gjennom innholdet i og grunnlaget for denne type interessekonflikter. Et viktig tema i samtalene var imidlertid knyttet til om samlivspartnerne diskuterte den økonomiske fordelingen i husholdet og om det her var temaer som var spesielt konfliktfylte.

Det er forbausende hvor lite konfliktfylt diskusjoner om den økonomiske fordeling framsto i fokusgruppene. Selv om det var flere ulike løsninger på fordelingsutfordringen, var det praktisk talt ingen som formidlet om og eventuelt hvor konfliktfylt prosessen var for å komme fram til den aktuelle ordningen. Det betyr selvsagt ikke at dette er konfliktfritt, men først og fremst at en ikke er villig til å ta opp slike vanskelig temaer i gruppeintervjuet.

Dette gjelder trolig også fordelingen av inntekten i husholdet – hvor mye av innteksten skal gå i felleskassa og hvor mye skal fordeles mellom partene og hvilke prinsipper skal ligge til grunn for denne fordelingen, er spørsmål som må løses i et samliv. Det er ikke gitt at dette er konflikter knyttet til kjønn. Det er partenes forhandlingsstyrke som avgjør både type interessekonflikt og hvilke forhandlingsutfall man til slutt ender opp med. Ofte er forhandlingsstyrken ujevnt fordelt mellom kjønnene.

Et viktig poeng knyttet til begrepet kooperative konflikter er at det finnes temaer som ikke er mulig eller ønskelig å ta opp eksplisitt uten at konfliktnivået blir urimelig høyt. Det er med andre ord ikke snakk om formelle forhandlinger - en snakker sammen og blir enige om noen hovedprinsipper. Om en skal ha en felles konto til faste utgifter og hvor mye hver enkelt skal bidra med eller om en utelukkende skal ha separate kontoer og hvem som i hovedsak skal betale de ulike utgiftene, er eksempler på slike hovedprinsipper. Jo mer detaljert diskusjonene om den økonomiske aktiviteten er, jo større er sjansen for konflikter.

En av våre deltakere (gift mann) formulerte sine erfaringer slik:

.. over 20 år tilbake nå så var jeg sammen med en jente. Jeg er økonom og hun var også økonom. Og det ble jo sånn da at hun skulle finregne på alt, og når en part ville så begynner den andre det og. Så da ble det finregning på alt mulig. Og det, det ble ikke bra altså.

... Vi var sikkert veldig gode økonomer, men, men det, ja, og bare det å skulle ha felles bil, det var jo komplett umulig, ikke sant (litt latter). Nei det er mange dimensjoner. (Mann. Gift.)

Et samliv forutsetter at ting går seg til underveis, gitt at en har blitt enig om noen hovedprinsipper og at økonomien ikke er for knapp. Og det forutsetter – ikke minst - at individuelle interesser i mange tilfeller underordnes fellesskapets.

På spørsmål sier de aller fleste at det har vært diskusjoner og konflikter om økonomi, uten at dette utdypes i særlig grad. Eksempelene som nevnes er bagatellmessig, men antyder samtidig at det er klare kjønnsforskjeller. Mennene nevner kvinnenes utgifter til frisør, klær og vesker som den delen av forbruket man er skeptisk til.

.. det er det eneste jeg kikker litt på med kona mi, det er at når hun har vært hos frisøren, jeg ser jo av og til knapt at hun har vært hos frisøren, men da må jeg, men det har kostet nesten 3000 kroner da. Det er litt sånn, da lurere jeg litt sånn, er det value

for money tenker jeg. Men det er det eneste vi diskuterer i grunnen når det gjelder økonomi. Frisørregninger. (Mann. Gift.)

Blant kvinnene er det valg av bil som oftest blir nevnt som et diskusjonstema.

Altså for oss da, det der med bil det er jo en stor diskusjon. Altså det, selv om vi er likestilt så er det stor diskusjon. Fordi han har ett ønske og jeg har et helt annet ønske. Og det er virkelig, det tar lang tid. Da kjører mailene frem og tilbake. (Kvinne. Gift.)

Det er imidlertid ingen som er villige til å legge fram eksempler på store og tunge konflikter i fokusgruppene. Det er vel heller ikke det rette forumet å diskutere dem i.

Det er et gjennomgående tema at økonomi er kjedelig. Majoriteten av gifte menn begrunner den skjeve kjønnsfordelingen med hensyn til økonomisk oversikt og ansvar, at deres ektefeller ikke vil involvere seg og at de synes det er kjedelig.

I fokusgruppen med gifte menn, utspant det seg følgende utveksling om rollen som «finansminister»:

OBJ-J: *Jeg tror ikke det er vanskelig, jeg tror det er kjedelig. Altså når vi driver og snakker med kona om økonomi hjemme, og med en gang jeg nevner navnet sånn bankbetaling og betaling av bil og sånn åhhhhhh (latter). Ja men det er sant. Det er sånn der, vet du hva, du, kom til meg hvis du har problemer, og så bare ordner jeg. Og det er jo, jeg prøver og prøver og prøver, nesten å få sånn barneprogram med sånn ... (latter), sånn tegneserie om hvordan økonomien er.*

OBJ: *Litt alvorlig, jeg tror nok at det er mange damer, for å bruke det uttrykket, som, som synes det er veldig behagelig at mannen tar ansvar for det som er felles. Jeg tror det. Og så kan man si mye om årsakene til det. Men, men kona mi har hvert fall aldri klagd på at jeg tar den, det ansvaret. Jeg tror det er veldig kjærkomment og liksom, fint nå har jeg en som kan få, få ordnet den totalen.*

OBJ-J: *I fjor påske så brukte jeg masse tid, og så kjøpte jeg sånn mappe, sånn arkiv og så alle forsikringspapirer er her og, og pensjonspapirer her ikke sant. Og da kan du finne hvis noe skjer med meg, ligger i skapet her, hadde arkivert i sånn rekkefølge og sånne ting. Og det var sånn åhhhh, gud så seriøs, bare se på dette her. Bare se, det er... Og det er, sånn, nei altså det er uinteressert altså.*

OBJ-JE: *Men jeg tror det er litt sånn, altså som du sier, at det er ofte mannen som, som for eksempel selvangivelse og sånn. Eller i hvert fall, nå er det ikke så mye utfylling i selvangivelse lenger, men jeg har hvert fall min egen selvangivelse da, og, men jeg husker i gamle dager så var det, det var alltid jeg som gjorde begge selvangivelsene og liksom.*

Blant gifte kvinner er holdninger til rollefordelingen noe annerledes. Noen kvinner støtter opp under mennenes beskrivelse: «hjemme hos meg så er det mannen min. Det er fordi jeg har overhode ikke interessen, men jeg har jo oversikten for det» (Kvinne, gift). Dette utsagnet var åpenbart noe provoserende, og følgende utveksling fant sted:

OBJ -1: *Det er nok jeg som har oversikten hos oss.*

OBJ - 2: *Ja, det er jo bare å gå inn i nettbanken og se.*

..

OBJ-S: *Ja vi har alt sammen. Alt sammen, vi har, og det er kanskje for vi har vært sammen siden, siden jeg kan huske. Så vi har felles, en felles konto og vi eier alt felles. Hus og bil og sånn. Han tjener kanskje to og en halv gang mere enn meg. Men det er jeg som har oversikt og betaler og har kontroll på forsikringer og at der er nok penger på konto og liksom fordeler det litt utover. Han har ikke noe forhold til det, egentlig.*

...

INT: *Jeg tenker det at i en sånn, jeg hopper nå litt, hjemme hos oss da at den som skifter bank, sier lønner det seg og ha den strømleverandøren eller den og sånn, er litt sånn økonomisjefen. Er noen av dere som ...*

OBJ-S: *Ja, det gjør jeg.*

OBJ-S: *Har akkurat skiftet forsikringspartner for eksempel, for at det lønte seg...*

OBJ: *Det gjør mannen min hjemme hos oss. Han har stor interesse av det. Jeg syns sånn er dritkjedelig. (litt latter). Så jeg betaler det som jeg får beskjed om.*

OBJ-TL: *Jeg ser hos oss, jeg må innrømme vi skifter ikke så meget bank og sånne ting.*

OBJ: *Det gjør ikke vi heller.*

OBJ-TL: *Altså vi er litt sånn, nå er vi der og det virker bra og så undersøker vi litt en gang i mellom og så sier, ja kanskje, så gjør vi det ikke allikevel noe med det. Så det, vi er sånn typiske sånn på den måten.*

På spørsmålet til gifte kvinner om ektemannen ville vært enig i deres synspunkter på rollefordelingen i husholdet, får vil følgende resonnementer:

OBJ-G: *Jeg tror han ville sagt at, jeg tror han ville sagt at det er veldig irriterende at ikke jeg har mere oversikt over hva du har av økonomi. Det tror jeg, det kjenner*

OBJ-TL: *Ja ikke sant, han kunne godt tenke seg det ja.*

OBJ-G: *Ja, hvor mye penger har vi egentlig sier han, du forteller ikke, altså og jeg holder jo ikke ting hemmelig med vilje, men, men jeg tror han nok ville føle, ja litt det der, føle behov for den kontrollen, ha oversikten.*

OBJ-TL: *Nei jeg må innrømme, jeg føler også litt sånn flauhet over at jeg har lite oversikt. Og det har min mann også. Så vi, vi, er litt flau på familiens vegne. På, altså, for boet, altså jeg mener, det er litt pinlig faktisk (litt latter). Ja men jeg syns det er litt, fordi det, det, sånn skal det ikke være egentlig.*

OBJ-S: *Jeg tror det er veldig vanlig. Og da kanskje med at, hvis man har god råd eller ikke, akkurat nå har ikke vi så veldig god råd i og med at vi har fått et flott, nytt, stort lån. Og da blir man jo mere på vakt mot sånne ting. Da blir bufferen mindre. Og da betyr sånne ting så klart mye mer. Så det er jo bare et sånt resultat av det samfunnet vi lever i. At vi har det så bra at vi ikke trenger å tenke.*

OBJ-TL: *Og det jo kanskje usunt, fordi hvis det nå blir dårlige tider sant, så er det ikke bra. At man ikke har kontroll.*

Selv om majoriteten av de gifte kvinnene framstår som svært så selvstendig, kjenner de på at ektemannen ofte ønsker mer involvering av sin partner i økonomiske saker. Eller – og dette gjelder i vesentlig større grad blant gifte kvinner enn blant gifte menn – at de som fellesskap ikke har den oversikten over økonomien som en egentlig bør.

Er det slik at menn aktivt ønsker at ektefellen tar større ansvaret for økonomien, mens kvinnene ikke vil fordi det er kjedelig? Sannsynligvis ikke. Vi registrerer for det første at gifte menn på den ene siden gir uttrykk for at de ønsker mer involvering fra sine ektefeller, men de gir også klart uttrykk for at de *ikke* ønsker å gi fra seg kontrollen. Følgende utveksling illustrerer dette:

OBJ: *Men jeg må innrømme det at hvis kona min hadde kommet til meg og sagt, kan ikke jeg ta liksom det totalansvaret en periode nå. Nei, jeg hadde ikke likt det.*

OBJ: *Da hadde det blitt...*

OBJ: *Skal innrømme det. Vil gjerne ha den selv. Ja.*

OBJ-JE: *Du har nok et poeng der altså.*

OBJ: *Greit da (latter).*

OBJ-JE: *Hvis vi føler at vi er dyktige så er det vel naturlig at vi liker å styre litt også. Og så*

OBJ: *Det er ikke på grunn av mistro. Det har ikke noe med det å gjøre, men det er på en måte det at, jeg er mest komfortabel med den situasjonen, og vi, føler jeg mestrer den rollen greit liksom og, ja.*

OBJ: *Det kan jo hende at det vi snakker om nå er den mekanismen som er med på å gjøre kvinner til litt sånn tapere*

OBJ: *Det er klart det er det.*

OBJ: *... i de situasjonene som, hvor de faktisk er nødt til å stå på egne ben da.*

OBJ: *At vi passiviserer de litt og de vet at dette følger han med på, så det trenger jeg ikke å bry meg om. Og så den dagen det skjer noe litt brått særlig da så, så står de der. Jeg vet ikke.*

Det å være husholdets finansminister gir menn en oversikt ektefellen ikke har og dermed en ikke ubetydelig grad av kontroll (makt). Den makten ønsker de øyensynlig ikke å gi fra seg. Det er imidlertid ikke et enten eller her. I prinsippet er det jo ønskelig at begge parter har den oversikten som er nødvendig for å fatte fornuftige økonomiske beslutninger. Slik sett trengte det ikke være nødvendig at det oppstår en skjev arbeidsdeling. Det er også slik majoriteten av våre informanter forestiller seg at det burde være. Realiteten synes imidlertid å være en annen.

Det er også grunn til å reise spørsmålet om hva utsagnet om at økonomi er kjedelig faktisk betyr. Den mest åpenbare fortolkningen er at dagliglivets økonomi *er* kjedelig. På den annen side er det heller ingen grunn til at økonomi er mer interessant for menn enn for kvinner. Det er ganske systematisk i fokusgruppeintervjuene – med viktige unntak – at den av ektefellene som tjener best også tar kontrollen over den daglige økonomien.

En av våre informanter blant gifte kvinner beskriver dette slik:

OBJ-G: *Ja, jeg tjener og mere enn mannen min. Dobbel så mye tror jeg. Men det har jeg jo ikke alltid gjort ... jeg studerte veldig mye lengre og han på en måte forsørget meg når han begynte å jobbe. Og da tror jeg vi kom inn i sånn mønster, og han var jo veldig sånn forsørgende da. Så han betale jo alt. (Litt latter.) Og så begynte jeg å tjene litt penger, hadde litt lav lønn og så tror jeg vi kom inn i det der mønsteret at, for at jeg skulle bidra så skulle jeg selvfølgelig ikke bidra like mye som han, for jeg hadde jo halvparten av inntekten og så ble vi lissom værende litt med det. Men har alltid hatt hver sin konto, helt egne penger og aldri egentlig hatt noe kontroll på hva den andre har gjort. Og litt som du sier, antagelig fordi vi hadde*

OBJ-TL: *Plass til det.*

OBJ-G: *Nok. Så det var lissom ikke nødvendig for det, men, men det er han som på en måte har kontroll på økonomi, kontroll på økonomi, altså jeg bare, oh, betaler, han betaler regninger, jeg bare putter penger inn på en konto, og han ordner og fikser. Så jeg har egentlig ikke kontroll på det. Annet enn at jeg vet vi har forsikringer og hva vi har i lån og hva, at regningene skal betales.*

Her beskrives to mekanismer for etablering av en kjønnsbestemt arbeidsdeling. Den første er, som nevnt ovenfor, knyttet til hvem som tjener mest. Sens hypotese om at den som bidrar mest til fellesskapet også kommer best ut i en tenkt forhandlingsituasjon, har klar støtte i intervjumaterialet.

En del av de gifte mennene var etter hvert ganske eksplisitte på betydningen av det å tjene mest og ha mest kontroll (makt):

OBJ-M: *Men at det ligger litt sånn at det kan være, at det kan ligge litt makt i det å tjene mer da på en måte, men at han ikke brukes.*

INT-E: Nei men det ligger, jeg har liksom følelse av at mange dere liksom sier at ja, jeg tjener jo mer så i og for seg så har jeg en, jeg bidrar jo mere og potensielt så har jeg da makt uten at den brukes, fordi at den er omforent, er det ikke sånn.

OBJ: Ja.

OBJ-M: Det kan jeg være enig i.

OBJ: Jeg bare tenker litt i forhold til det du sa, for det er sånn hos oss også at liksom det er jeg som har på en måte den oversikten over den der helheten, og sånn sett har du litt mere styring og oversikt. Men det er mulig at den rollen er litt knyttet til det faktum at man tjener mer også.

INT-E: Ikke sant.

OBJ: Det tror jeg kanskje.

OBJ-JE: Jeg tror nok det altså. Jeg tror nok det.

OBJ: Hadde det vært omvendt så hadde sikkert kona mi hatt den rollen.

OBJ-JE: Hvis man skal være litt objektiv så må man jo hvert fall innrømme det.

OBJ: Så, så i kraft av det så har du nok litt mere, litt mere, kall det, hvis du kan kalle det makt da, i den settingen. Men, men samtidig så vil jo jeg hevde at det er likestilt, for vi tar jo på en måte beslutninger felles. Og det er tross alt det som er det viktige her. At skal vi dra på den ferien eller den ferien eller skal vi bli hjemme i år, eller altså den type ting.

OBJ-JE: Det viktigste er jo at den som har mest penger, at ikke den bestemmer alt da. Ikke sant, at man tar beslutninger sammen. Og det har jeg inntrykk av at, sånn er det, ja blant de fleste her hvert fall.

Hovedregelen synes å være at den som tjener mest også har mest kontroll over økonomiske beslutninger i husholdet. Denne tesen er i og for seg ikke kjønnet. Vi registrerer at kvinnene i materialet som tjener (vesentlig) mer enn mannen, også har en større kontroll over de interne finansene. Til tross for betydningen av «bidrag til fellesskapet» er det likevel en viss tendens til at det er mannen som er finansministeren.

Den andre mekanismen er knyttet til en slags sedvane. Beslutninger om en bestemt form for arbeidsdeling på et gitt tidspunkt har klare føringer for arbeidsdelingen på et senere tidspunkt, selv om betingelsene har endret seg¹. Det er trolig ikke bare prosessen med at «en gjør som en alltid har gjort det» som er virksom her. Det å endre en etablert orden forutsetter ofte et eksplisitt initiativ og en høy grad av bevissthet om behovet for endring. Dersom det ikke oppstår kriser eller andre viktige grunner til å ta kontroll over økonomien er det trolig få konkrete insitamentener til å ta et slikt initiativ. Det er mulig at vi her har en indikasjon på en form for kooperativ konflikt, ved å endre på kontrollregime vil en bringe mulige konflikter og uoverensstemmelser til overflaten. Dersom det ikke er presserende grunner til å utsette seg for dette, velger kanskje de fleste status quo?

Det er også et spørsmål om ikke den utbredte forestillingen om dagliglivets økonomi som kjedelig dekker over det vi her har kalt «kooperative konflikter». Gjennom alle fire fokusgruppeintervjuene var det stort engasjement og til tider høy temperatur knyttet til husholdsøkonomi og likestilling. Det var ingen indikasjoner på at dette var kjedelig eller et tema som var uviktig på noen som helst måte. Hvorfor framstilles det da kjedelig? Hvorfor er det flest kvinner som oppfatter dette som kjedelig? En nærliggende, men usikker, tolkning er at forestillingen om det kjedelige er en måte å ufarliggjøre de potensielle konfliktene som ligger i eksplisitte diskusjoner om økonomi. Eller ennå mer spissformulert, som en måte å unngå å utfordre den som har kontrollen og makten over økonomien. Det å ikke synes at økonomi er kjedelig, betyr at det er interessant og kanskje også viktig, og følgelig må man følge dette opp i praksis. En måte å løse en situasjon med kognitiv dissonans er jo å bagatellisere konflikten. Økonomi er jo egentlig kjedelig – la han bare holde på så lenge det går bra!

¹ Jfr Sen: *the winner in one round get a satisfactory outcome that would typically include not only more immediate benefit but also better placing (and greater bargaining power) in the future.* (xxxx, p. 472).

6.4 «The breaking point» (nullpunktet) og forhandlingsstyrke

Et gjennomgående tema i fokusgruppene var å tenke seg egen og partners økonomiske situasjon ved en eventuell verst tenkelig skilsmisse/oppløsning av samboerskap eller om samlivspartneren døde. Det ble presisert at en verst tenkelig skilsmisse/oppløsning av samliv innebærer uvennskap der man ikke ønsket hverandre vel på noen som helst måte. Hensikten med å stresser fiendskapen ved oppløsning av samlivet eller at samlivspartneren døde var å rendyrke ens egen og samlivspartners posisjon der en var overlatt kun til egne ressurser og formelle rettigheter. Det er vel all rimelig grunn til å tenke seg at disse tenkte tilfellene kan betraktes som et «nullpunkt», eller «the breaking point» i Sens terminologi.

Denne beskrivelsen av nullpunktet ble også brukt i en diskusjon omkring forestillinger om eget samliv var økonomisk likestilt eller ikke. Det er jo ofte først når betingelsen for økonomisk likestilling blir satt på spissen at en opplever at forholdet kanskje ikke er så likestilt som man forestilte seg likevel.

En overordnet trekk ved diskusjonen om nullpunktet blant gifte, enten det var skilsmisse eller dødsfall, gikk på om kvinnene ville klare seg. Det var ikke tematisert hvordan det ville gått med mennene. Gifte menn snakket mye om hvordan ektefellen ville komme ut dersom en ble alene, gifte kvinner snakket om hvordan de selv ville klart den overgangen. Tematikken var annerledes blant samboere. Her gikk diskusjonen uavhengig av kjønn.

Et gjennomgående tema blant gifte kvinner når nullpunktet ble diskutert var økonomisk selvstendighet. Et typisk, men spissformulert utsagn, illustrere dette:

OBJ-TL: *Men altså for meg så, så er likestilling rent sånn for meg som menneske ingenting. Jeg sier at jeg personlig, uavhengig av menn, skal kunne klare seg. Det er likestilling for meg. Det handler ikke om en mann. Og så, det forholdet vi har sammen, da går jeg ikke rundt å syns nå er vi veldig likestilt økonomisk og vi er veldig lik, det kunne jo godt være det ikke var sånn. Og det er på en måte ikke viktig. Da handler det mer om at man ikke henger på en annen økonomisk.* (Kvinne. Gift.)

Eller:

OBJ: *Ja ikke sant, så jeg føler meg absolutt likestilt med han, selv om han tjener nesten dobbelt så mye som jeg gjør. Og, og det er fordi at jeg føler meg selvstendig med den inntekten jeg har, ikke sant.* (Kvinne. Gift.)

De fleste av de gifte kvinnene ga nettopp uttrykk for at de bevisst hadde posisjonert seg i forhold til en mulig skilsmisse i den forstand at de la vekt på økonomisk selvstendighet, selv om de tjente mindre enn ektefellen. Dette innebar at de med lavest inntekt hadde færrest frihetsgrader i forhold til ektefellen, men de ville opplagt kunne stå på egne ben, rent økonomisk.

En av informantene skilte mellom dødsfall og skilsmisse.

OBJ-S: *Ja skal vi se, jeg tror det hadde blitt to forskjellige scenarioer med skilsmisse og død. Hvis han hadde dødd så hadde det vel gått greit, for vi har, altså vi har jo lån sammen og han har sånn, diverse lån med sånn, jobbet tidligere i Forsvaret og da får du en sånn forsikring at, at gjelden blir ettergitt. Og så har vi også gjeldsforsikring og får noe sånn etterlattepensjon og sånne ting. Så, så det hadde vel gått greit. Litt trist (latter).*

OBJ-S: *Men hvis vi hadde skilt oss så hadde nok ikke situasjonen vært helt den samme. I og med at vi er i den situasjonen at vi har akkurat, eller vi har et ganske høyt lån og han tjener veldig mye bedre enn meg. Så han hadde hatt råd til og betalt meg*

ut. Men jeg hadde ikke hatt råd til å betale han ut. Så uansett så hadde det vært jeg som måtte ha flyttet ut av huset. Kanskje, og at han hadde betalt meg ut. Han hadde klart å betjene det lånet med egne. Men vi har gjort det sånn at, jeg jobber jo i offentlig, så jeg tjener jo ikke så veldig godt. Og det er jo grunner til at jeg valgte å jobbe der. Han betaler på en sånn ekstra pensjon til meg.

INT-E: *Ja vel, det var jo snilt. Men er du da egentlig likestilt? Nå tenker jeg ikke bare deg, men sånn, er det*

OBJ-S: *Den der syns jeg er litt vanskelig, jeg vet ikke helt. Men, altså jeg er ikke likestilt med det at, hvis vi skiller oss så må jeg, jeg klarer ikke å bo i det huset alene. Det går ikke. Men jeg syns, jeg er*

Skillet mellom dødsfall og skilsmisse er interessant i et økonomisk selvstendighets perspektiv. Informanten viser at selv om det er store inntektsforskjeller har de blitt enige om å beskytte hverandre – spesielt henne – økonomisk ved et eventuelt dødsfall. Ekstrapensjonen gir også klare indikasjoner på en ansvarlig og omsorgsfull ektemann. Dette er avtaler som er inngått i all fortrolighet. Ved død er det mulig å gardere seg mot økonomisk ruin. Ved skilsmisse derimot, og scenariet som ble presentert var bitter uvennskap, vil ulikheten skape stor utrygghet. Dette gjelder spesielt i hushold med store gjeldsforpliktelser. Det er derfor ikke urimelig å anta at store ulikheter i utfallet ved nullpunktet har konsekvenser for maktforholdene. Det er ikke nødvendigvis slik at ektefellen med høyest inntekt aktivt bruker makten, men snarere slik at den svakest parten er lite komfortable med å ta opp potensielle konflikttemaer.

Flertallet av de gifte mennene hadde – eller hevdet at de hadde – høyere inntekt enn sin ektefelle. Flere av disse var tydelige på at de ville komme best ut av en eventuell skilsmisse. Likevel ville et samlivsbrudd også ha negative økonomiske følger for dem, samt store endringer i livssituasjonen for øvrig. Nullpunktet er ikke bare følelsesmessig ubehagelig, men vil også ha negative konsekvenser for dem som tjener mer enn sin ektefelle. En av deltakerne uttrykte det på følgende måte:

OBJ: *Jeg tror det er forskjellen på inntekten til ektefellene vil ha en del å si. Hvis jeg, jeg tenker jo sånn nå om vår situasjon, at jeg er, for å ha den boligen og den bilen vi har, for å ta de største utgiftene, så må, så er jeg avhengig av hennes inntekt. Jeg kan ikke fortsette med alt det på bare min. Men hvis jeg ikke var det, så ville jo det forsterke den asymmetrien i vårt forhold tenker jeg da. Så*

Denne informanten var klar på at reell gjensidig økonomisk avhengighet er avgjørende for å balansere maktforholdet mellom ektefellene. Det blir ikke sagt eksplisitt hvordan denne makten faktisk utøves og det er vel heller ikke sannsynlig at makten utøves ved spesifikke handlinger. Denne ulikhet i makt som følge av materiell asymmetri oppfattes som problematisk, uten at man er i stand til å sette ord på hva problemet faktisk består i. Følgende meningsutveksling kan illustrere dette. Temaet er fremdeles hvordan ektefellen ville klart seg økonomisk etter et samlivsbrudd.

OBJ-J: *Det ble plutselig veldig vanskelig for henne. Veldig, veldig vanskelig. Altså, jeg tror ikke hun har råd til å betjene lån på leiligheten, bil må selges og det blir veldig tøft. Kanskje få ut penger fra forsikring og sånn hvis jeg dør for eksempel. Hvis vi tenker på den retningen der. Men i skilsmisse så er det veldig, veldig vanskelig. Og det er derfor jeg mener at det ikke er likestilling økonomisk i det hele tatt.*

OBJ-M: *Det er hvert fall viktig å tegne forsikring da.*

...

OBJ-J: *Ja, ja, det er veldig viktig. Men uansett om hun hadde det så hadde fortsatt ikke hatt råd til å bo hvor vi bor og, ikke sant, livsstilens hennes måtte sikkert endres helt. Og det, det, det syns jeg er veldig synd.*

INT-E: *Men måtte du endre mye av din livsstil hvis hun forsvant?*

OBJ-J: *Nei, nei, jeg fortsetter som (latter). Altså det er en stygg sak, men det er sant. Altså det er sant.*

...

OBJ-J: *Nei, ja kanskje, må begynne å trene litt igjen da. Nei jeg bare tuller. Men altså det, det er sant altså, hvis det blir skilsmisse eller hvis hun dør da, så det blir egentlig ikke noen endring for meg. Og det syns jeg er, det er litt synd.*

Her konstateres det at ektefellen vil komme svært dårlig ut ved et samlivsbrudd. Asymmetrien synes å være total: han kan leve som nå, mens hun vil måtte endre livsstilen sin ganske så dramatisk. Informanten er også svært så klar på at dette ikke er økonomisk likestilling på noen som helst måte. Det er også hans vurdering av sitt ekteskap – uavhengig av skilsmisseproblematikken. Det interessante her er hvordan han formulerer konsekvensene av denne asymmetrien, «*det synes jeg er veldig synd*» og – ikke minst – «*altså det er en stygg sak*». Hva er det som er synd og hva er den stygge saken her? Den stygge saken er sannsynligvis at informanten er klar over at han har fullstendig økonomisk makt og at hans kone ville komme svært dårlig ut ved et samlivsbrudd, mens han selv kan leve som før. Det som er synd kan i denne konteksten kan tolkes som om at han faktisk mener at ektefellen er i en økonomisk situasjon der hun har store problemer med å stå på egne ben.

6.5 Oppsummering

Jeg har i denne tentative analysen av fokusgruppematerialet forsøkt å problematisere begrepet om individuelle og frie valg knyttet til økonomisk likestilling. Selv om en velger å gå inn i et samliv og følgelig også i en forhandlingssituasjon, er det en del kontekstuelle forutsetninger som må være til stede i disse forhandlingene. Med utgangspunkt i Sens hypoteser, gir materialet klare antydninger om at utfallet ved «nullpunktet» og kanskje først og fremst ved skilsmisser, vil ha stor betydning for hvilke konflikter som bringes opp og for hvilke forhandlingsløsninger som velges. Jo mer en har å tape på en full konflikt, jo større er sannsynligheten for vilje til kompromiss som er negativ for egen velferd. Det synes åpenbart at valg av samliv og forhandlingsløsninger som innebærer at begge parter vil komme akseptabelt økonomisk ut ved et samlivsbrudd, er en viktig, og vel også en nødvendig forutsetning for økonomisk likestilling. Vi har også registret - både i den kvantitative og kvalitative studien i dette prosjektet - at det er stor enighet i materialet at økonomisk selvstendighet er det viktigste målet. Dette gjelder spesielt de kvinnelige informantene i materialet. Og her er det snakk om individuell økonomisk selvstendighet og følgen av det er at husholdsøkonomien individualiseres. I denne sammenheng blir forhandlingsperspektivet – slik jeg har framstilt det her – viktig. I tråd med Sens hypoteser er det mye som taler for at bevisstheten om egen velferd og hvordan ulike forhandlingsløsninger har konsekvenser for denne velferden har større betydning i dag enn det som trolig var tilfellet tidligere.

Det synes imidlertid å være liten bevissthet om at økonomisk likestilling er fremforhandlet, i betydningen av at husholdets økonomi er en kontinuerlig gjensidig tilpasning der både fellesskapets og egeninteressen brytes mot hverandre. Selv om økonomi i større grad er et individuelt prosjekt – eller kanskje snarere fordi det har blitt et individuelt anliggende – er det trolig blitt viktig at fellesinteressene og egeninteressene blir eksplisitt formulert i den økonomiske planleggingen. Faren er selvsagt at konfliktnivået øker, men det er kanskje bedre med flere og mindre opprivende konflikter enn en stor konflikt som ender med full splittelse. Den sentrale forutsetningen for slike forhandlinger er at begge parter opprettholder en rimelig grad av velferd ved nullpunktet. Det er derfor vanskelig å tenke seg at det er mulig dersom ressursfordelingen over noe tid er for skjev. Det er også et spørsmål om det er mulig å tenke seg full øko-

Økonomisk likestilling dersom inntektsforskjellene mellom samlivspartene er for skjev. Jeg tror ikke det.

7 Avsluttende diskusjon

I dette avsluttende kapitlet diskuteres hvorvidt de observasjoner som er fremkommet i denne studien gir grunnlag for å hevde at dagens kvinner og menn er økonomisk likestilte, hva som eventuelt hindrer likestilling, hvordan disse barrierene kan overkommes og hvem som har ansvaret for dette—myndigheter eller partnerne selv. Diskusjonen tar utgangspunkt i oppsummering av kapittel 4-6 i denne rapporten.

I kapittel 4 analyserte Anita Borch forståelser av begrepet «økonomisk likestilling» slik de kommer til uttrykk i fire fokusgrupper bestående av henholdsvis gifte menn, gifte kvinner, samboende menn og samboende kvinner. Analysen indikerer at forståelser av hva økonomisk likestilling «er» i noen grad avhenger av spesielle forhold knyttet til det enkelte hushold, slik som partners inntekt, eiendomsforhold, barn fra tidligere forhold og annet. Selv om diskusjonen avdekket variasjoner, ikke bare mellom, men også innad i gruppene, kan det synes som om gifte menn i sterkere grad enn de øvrige knytter økonomisk fordeling til felles økonomi, mens de øvrige, særlig de samboende kvinner og menn, knytter det til individuell økonomi. Dette er i tråd med tidligere forskning som indikerer at gifte og samboende tenderer mot å praktisere henholdsvis individuell og felles økonomi (Bøe og Wærness, 2005; Knudsen og Wærness, 2009; Lyngstad m. fl., 2010; Brusdal m. fl., 2013). Alle deltakerne, også gifte menn, syntes imidlertid å være av den oppfatning at den enkelte hadde ansvar for å innrette seg på en måte i det daglige som gjorde at de også var økonomisk likestilte med sin partner ved et eventuelt samlivsbrudd. At gifte menn i denne studien med dette synes å legge an til en mer individuell forståelse av husholdets økonomiske fordeling ved eventuelt samlivsbrudd kan tyde på at viljen til å dele på dette tidspunktet er redusert. En slik tolkning støttes av en tidligere dansk studie som viser en tendens til at kvinner og menn oppfattes og behandles som selvforsørgende individer ved samlivsbrudd, blant annet med den konsekvens at kvinners ubetalte omsorg og karrieretap i løpet av samlivet i liten grad gjøres relevant for det økonomiske oppgjøret (Ketcher, 2001). Studien ble imidlertid gjennomført 10-15 år tilbake. I hvilken grad studien kan overføres til Norge anno 2014 er usikkert.

Basert på data fra de fire fokusgruppene og SIFO-surveyen 2013 analyserte Brusdal i kapittel 5 hvordan økonomisk likestilling blir praktisert i husholdninger. Studien indikerer at norske kvinner og menn i liten grad diskuterer husholdets økonomiske fordeling. Mannen utgjør oftest husholdets «finansminister», blant annet fordi det gir dem kontroll over husholdets økonomi, og fordi kvinnene, ifølge mennene, fremstår som forholdsvis uinteresserte. Kvinnene uttrykker også usikkerhet knyttet til hvor mye pensjon de får og hvordan denne beregnes. De bekymrer seg likevel lite over husholdets økonomi, trolig fordi de føler seg sikret gjennom inntekt, eiendom, trygde- og sosialordninger. Få kvinner og menn skriver samboerkontrakt, blant annet fordi det kan så tvil rundt forholdet. En generell observasjon er at eieforhold til bolig synes å utgjøre en grunnpilar i husholdets økonomi og et sikkerhetsnett ved samlivsbrudd.

Borchs (kapittel 4) pekte på at økonomisk likestilling krever en viss oversikt. Brusdals studie indikerer imidlertid at kvinnene mangler oversikt over husholdet økonomi. Med unntak av de

gifte mennene, oppgir de fleste kvinner og menn at de praktiserer individuell økonomi. For kvinnene er det å ha tilgang til en egen konto som de kan disponere fritt uten innsyn fra mannen et viktig trekk ved økonomisk likestilling. Da mannen mest sannsynlig har et tilsvarende gode, kan praksisen ved å ha en egen konto hindre oversikt og dermed økonomisk likestilling i husholdet. At kvinner i likestillingens navn velger å praktisere individuell økonomi selv når de ikke tjener på det, er også observert i andre nasjonale og internasjonale studier (Vogler, 2005; Bøe og Wærness, 2005; Knudsen og Wærness, 2009; Lyngstad m. fl. 2010). Studiene kan tyde på at kvinner bytter økonomisk gevinst mot økonomisk frihet.

Selv om mannen utgjør husholdets finansminister, føler særlig de gifte kvinnene at de bestemmer mest hva pengene skal gå til. Hvilke typer utgifter kvinnene bestemmer over er imidlertid uklart. Tidligere studier har vist at flere menn enn kvinner eier bolig når samlivet starter (Stamsø, 2013). Dette kan tyde på at menn generelt sett eier mer av boligen enn kvinner. Tidligere studier har også indikert at kvinner oftere enn menn betaler løpende utgifter til mat, klær og annet, mens menn oftere betaler faste utgifter til boliglån og annet (Borgeraas, 1992). Hvis kvinners bestemmelsesrett fortrinnsvis omhandler rene forbruksvarer som ikke akkumulerer kapital, kan den gi et falskt skinn av likestilling.

SIFO-surveyen avdekker også en uenighet blant kvinner og menn om hvem som betaler mest. Hvorvidt denne uenigheten reflekterer at kvinner mangler oversikt eller at mennene overdriver sitt bidrag, fremgår ikke av datamaterialet.

Også basert på data fra de fire fokusgruppene analyserer Borgeraas i kapittel 6 sosiale prosesser og mekanismer knyttet til økonomisk fordeling i husholdninger i lys av Amartya Sens teorier om kooperative konflikter, likestilling og velferd. Sentrale poenger er at partnere til dels har ulike interesser og ressurser når de trer inn i samlivet, for eksempel knyttet til inntekt, utdanning og kompetanse, og at disse tenderer mot å forsterkes gjennom samlivet. Ulike økonomiske interesser skyves under teppet fordi konflikter oppleves som ubehagelige og unødvendige så lenge de er mulig å leve med. «Husfred» prioriteres i så måte foran økonomisk likestilling både på kort og lang sikt. Hvis partene når hva Sen kaller «the breakdown position» (nullpunktet), som for par oftest vil bety samlivsbrudd, blir forskjellene tydelige. Når nullpunktet nås vil betydningen av egen velferd og oppfatninger om hvem som har bidratt mest til felleskapet være viktige kriterier for økonomisk fordeling etter samlivsbrudd.

En konklusjon kan derfor være at kvinner og menn vanskelig kan være økonomisk likestilte fordi de trer inn og ut av samliv med ulike materielle, økonomiske og kulturelle ressurser. Barrierer for økonomisk likestilling kan være:

Økonomisk-materielle barrierer:

- Delt arbeidsmarked: Menn tjener jevnt over mer enn kvinner. Husholdet taper mer på at menn tar deltidsjobb enn kvinner.

Kompetanse-barrierer:

- Lite kunnskap om rettigheter ved samlivsbrudd, skilsmisse og partners død.
- Kompliserte pensjonsregler
- Pensjonsrettighetene kan endres over tid på grunn av endringen i alderssammensetningen.

Kulturelle barrierer:

- Ideer om kjønn/kjønns sosialisering:
 - o Kvinner er ikke lært opp til å være ansvarlige for husholdets økonomi.
 - o Kvinner velger i sterkere grad deltid enn menn fordi de tradisjonelt har vært husholdets omsorgsutøver og hatt ansvar for hus og barn.
- Ideer om frihet:
 - o Individuell økonomi og frihetsnormer som tilsier at en skal ha tilgang til egen konto som partner ikke har innsyn i hindrer oversikt over økonomien og skaper et skinn av «likestilling»

- Ideer om velferdsstaten og ansvar:
 - o Tillit til staten gjør at en ikke setter seg inn i økonomien fordi man likevel er sikret velferdsgoder

Sosiale/relasjonelle barrierer:

- Ulike interesser og ressurstilgang sår tvil rundt parforhold og gjør at tema knyttet til økonomisk likestilling ikke tas opp til diskusjon dersom de er til å leve med
- Den svake part i forholdet er spesielt lite komfortabel med å ta opp potensielle konflikttemaer fordi det denne har mest å tape på et eventuelt samlivsbrudd

Barrierene kan overkommes gjennom ulike former for individuelt og strukturelt orienterte tiltak. *Individuelt orienterte tiltak* har som mål å endre individers valg i mer likestilt retning gjennom utdanning og informasjon. Tiltakene bygger på en antagelse om at individer som har den nødvendige kunnskapen som skal til for å velge likestilling, vil praktisere likestilling. Det er grunn til å anta at mange av barrierene identifisert i denne rapporten skyldes at individer ikke har den nødvendige kunnskapen som skal til for å handle likestilt. Mer informasjon kan øke husholdmedlemmenes kunnskap om rettigheter ved samlivsbrudd og partnerens død. Informasjon om eksisterende rådgivingstjenester kan gjøre det lettere å sette seg inn i kompliserte pensjonsrettigheter. Skal motivasjonen for å skrive samlivskontrakt øke, bør partnere ha en klar forståelse av hvorfor en slik kontrakt bør skrives, dets fordeler og begrensninger. Forskning som tilsier at kvinners prioritering av «frihet» kan fremme ulikhet (for eksempel Bøe og Wærness, 2010; Knudsen og Wærness, 2009; Vögler m.fl., 2008; Elizabeth, 2001; Nyman, 2001) bør kommuniseres ut til allmenheten. Selv om staten garanterer en viss inntekt, bør befolkningen være vel kjent med at ansvaret for å praktisere økonomisk likestilling, både på kort og lang sikt, ligger hos det enkelte husholdsmedlem og husholdet som helhet.

Fra forskning på miljø og helse er det grunn til å anta at effekten av forbrukerrettede informasjonstiltak er begrenset. Produktmerking som tar sikte på å endre forbrukernes matvaner i en sunnere retning har vist seg å ha svakere effekt blant lavt utdannede (Roos, 2007). Likeledes synes EcoTeam og andre grønne initiativer som tar sikte på å endre forbrukernes praksiser i en mer miljøvennlig retning å ha sterkest appell blant dem som allerede handler grønt (Stø et al., 2012). Dersom konklusjonene fra disse studiene kan overføres til praksiser knyttet til økonomisk fordeling, vil informasjonskampanjer som tar sikte på å endre husholdningenes økonomiske praksiser i en mer likestilt retning ha sterkest effekt blant høyt utdannede, herunder blant dem som allerede etterstreber lik fordeling.

Individuelt orienterte tiltak forutsetter at husholdmedlemmer selv tar ansvar for å sette seg inn i tilgjengelig informasjon og endrer sine økonomiske praksiser i en mer likestilt retning. Å endre praksiser i en mer likestilt retning kan imidlertid være vanskelig. Én grunn til dette er at individers handlinger sjelden er basert på rasjonelle valg, men på rutiniserte vaner man gjør uten å tenke særlig over det. Mange kvinner er trolig klar over at de burde sette seg mer inn i husholdets økonomi, men gjør det likevel ikke, blant annet fordi de ikke er opplært til å være interessert i økonomi. Undervisning i skolen, der man lærer jenter og gutter å forvalte egen og husholdningens økonomi før kjønnsbetingede praksiser er etablert, kan muligens bøte på dette. Riktig nok har studier av Borgeraas (1995) og Borch (1997) indikert at effekten av undervisning i forbrukerkunnskap, også på forskjeller mellom kjønn, er begrenset (Borgeraas, 1995; Borch, 1997; Borch og Sørebo, 2011). Dette betyr imidlertid ikke at undervisning i forbrukerkunnskap er fånyttet, snarere at effekten av *den type undervisning* som ble gitt i faget Økonomi og informasjonsbehandling var begrenset². Undervisningen i faget Økonomi

² I 1994 ble faget Økonomi og informasjonsbehandling innført som obligatorisk fag i videregående skole i Norge, allmennfaglig studieretning, 1.klasse. Før faget ble innført besvarte elevene en kunnskapstest bestående av multiple choice spørsmål. Spørsmålene omhandlet personlig økonomi, forbrukerrettigheter, vedlikehold av tekstiler, miljø og produktsikkerhet. Etter at faget var innført og elevene hadde hatt undervisning i faget i mer enn et halvt år, ble elevene igjen testet. Ni av spørsmålene ble også stilt i Borgeraas sin undersøkelse. Før undervisning svarte elevene riktig på 4.1 av 9 spørsmål. Etter undervisning svarte elevene riktig på 4.7. Før undervisning hadde jentene at jentene hadde høyere kunnskap enn guttene om matutgifter, mens guttene hadde høyere kunnskap om kreditt

og informasjonsbehandling var forholdvis teoretisk. En kan ikke se bort fra at et mer praktisk pedagogisk opplegg ville hatt sterkere effekt.

En annen grunn til at handlingsmønstre vanskelig endres er at praksiser er vevet inn i hverandre. Om én praksis endres, kan dette få konsekvenser for andre praksiser. For eksempel, hvis et par bestemmer at en av partene ikke lenger skal jobbe deltid, men heltid, kan dette bety at ingen av partene har tid til å hente barna i barnehagen etter jobb. Enkelte barrierer er i så måte strukturelle i den forstand at de henger sammen med hvordan samfunnet er organisert. Da slike barrierer langt på vei ligger utenfor enkeltindividers kontroll, blir det i all hovedsak opp til myndighetene, gjerne i samarbeid med næringsliv og organisasjoner, å gjøre noe med dette.

Strukturelt orienterte tiltak viser her til tiltak som tar sikte på å endre økonomiske, sosiale og kulturelle barrierer som gjør det vanskelig for enkeltindivider og hushold å praktisere økonomisk likestilling på kort eller lang sikt. Selv om Sen (1990) understreker at økonomisk likestilling er *mullig* gjennom forhandlinger, er en sentral observasjon i denne studien at likestilling mellom kvinner og menn *vanskelig* kan oppnås så lenge inntekten er forskjellig. Lignende observasjoner er gjort i en rekke nasjonale og internasjonale forskere (for eksempel Knudsen og Wærness, 2009; Goldin, 2014; Chesley, 2011). Forslagene til løsning har variert. Blant annet har Knudsen og Wærness (2009) hevdet at økonomisk likestilling kan oppnås dersom den økonomiske verdien av husarbeid og barnepass øker. Goldin (2014), på sin side, hevder at det er arbeidsmarkedet som må endres, det gjelder særlig måten jobber er strukturert på og utformet med tanke på å tåle temporær fleksibilitet. Ifølge Goldin vil ulikhet i lønn reduseres og kanskje forsvinne helt dersom bedrifter ikke hadde insentiv til å lønne individer som jobber lange eller spesielle arbeidsdager ekstra. Hvorvidt Goldins konklusjoner kan overføres til Norge er imidlertid usikkert. På den ene siden er studien foretatt i USA, et land hvor arbeidstakers rettigheter knyttet til arbeidstid er svakere enn i Norge. På den andre siden impliserer Goldins studie at reduserte lønnsforskjeller i arbeidsmarkedet vil fremme økonomisk likestilling mellom kjønn. Det er grunn til å tro at dette også gjelder i Norge. Hittil har tiltak som har tatt sikte på å fremme likestillingen mellom kjønn i hjemmet hatt begrenset effekt. I 1993 ble fedrekvoten innført. Den gang ble 4 uker av den samlede foreldrepermisjonen forbeholdt far. Etter dette er fedrekvoten utvidet flere ganger og er i dag på 12 uker. Tallene viser at til tross for dette tar fortsatt mor ut omtrent 85 % av all permisjonstiden (Ledernytt, 2013). Under Erna Solbergs regjering ble fedrekvoten redusert fra 14 til ti uker fra 1. juli 2014. Kvinner er trent opp til å ta omsorgsrollen. Når de i tillegg tjener mindre enn menn, blir 12 ukers pappapermisjon i de fleste hjem et kjønnsideologisk valg mot alle odds.

Alt i alt kan denne studien tyde på at kvinner og menn bosatt i Norge i varierende grad praktiserer en økonomisk fordeling som over tid og ved samlivets slutt kan bidra til økonomisk ulikhet mellom kjønn. På individ- og husholdsnivå bunner disse forskjellene i sosiale prosesser og mekanismer som knytter seg til ulik tilgang til ressurser når samlivet etableres, og som tenderer mot å forsterkes over tid. På et samfunnsnivå er disse sosiale prosessen og mekanismene gjensidig påvirket av materielle/økonomiske, kulturelle og sosiale faktorer som skjevt arbeidsmarked og ideer om hva det vil si å være kvinne og mann. Selv om ansvaret ligger hos det enkelte husholdmedlem og husholdningen som helhet, er statens oppgave å legge til rette slik at likestilling på kort og lang sikt blir et plausibelt valg. For staten innebærer dette en

(Borgeraas, 1995). Slik var det også etter undervisning (Borch, 1997). I 2006 ble faget Økonomi og informasjonsbehandling lagt ned og kunnskapen integrert i andre fag. I 2011 foretok Borch og Søreboen en ny studie av elevenes kunnskaper. Sels av spørsmålene ble også stilte i 1997. Undersøkelsen viste at elevenes kunnskaper hadde endret seg signifikant fra 1997 til 2010. Endringene var imidlertid ikke entydige. På tre spørsmål hadde elevenes kunnskaper økt, på to var de imidlertid redusert. Borch og Søreboen (2011) konkluderte med at det er vanskelig å si om disse endringene skyldes at faget Økonomi og informasjonsbehandling ble lagt ned, ikke bare fordi funnene spriker i alle retningene, men også fordi analysen var basert på ulike utvalg og fordi det metodisk sett er vanskelig å isolere effekten av undervisning fra andre forklaringsfaktorer.

videreføring av det møysommelige arbeidet det er å fremme generell likestilling i samfunnet, økonomisk, så vel som kulturelt.

På et økonomisk plan er det i all hovedsak vært mannen som hittil har kommet best ut av økonomiske forhandlinger i hjemmet. Etterhvert som flere kvinner enn menn tar utdanning og styrker sin posisjon i arbeidsmarkedet, kan en imidlertid ikke se bort fra at dette vil snu. Når et er sagt, viser historien at «utviklingen» ikke alltid er lineær, men kan ta overraskende vendinger, også i form av «tilbakeskritt». De fleste kvinnene som har deltatt i denne studien har hatt god utdanning og inntekt. Selv om studien viser at fremtidens kvinner vet å fremme sine økonomiske interesser i husholdet, gir den også innblikk i prosesser og mekanismer som kan svekke hennes økonomiske posisjon i husholdet. De er imidlertid grunn til å tro at kjønnsforskjellene observert i denne studien er små sammenlignet med dem vi ville ha funnet om vi hadde studert kvinner (og menn) med lav utdanning og inntekt. For å få et mer dekkende bilde av økonomisk likestilling mellom kjønn i Norge, bør studien derfor suppleres med en undersøkelse som tar for seg mer resursfattige deler av befolkningen. Når alt kommer til alt, har internasjonal forskning vist at det er kvinner med lav utdanning og inntekt, herunder mange minoritetskvinner, som er mest utsatt for økonomisk ulikhet i hjemmet (Bennett, 2013).

Referanseliste:

Allegretto, S. and Lynch, D. (2010). The composition of unemployed and long-term unemployed in tough labor markets. *Monthly Review*, 133 (10), 3-18.

Andress, H.-J., Borgloh, B., Brockel, M., Giesselmann, M., og Hummelsheim, D. (2006). The Economic Consequences of Partnership Dissolution—A Comparative Analysis of Panel Studies from Belgium, Germany, Great Britain, Italy, and Sweden. *European Sociological Review*, 22 (5), 533-560.

Atwood, J. (2012). Couples and money: the last taboo. *The American journal of family therapy*, 40 (1), 1-19.

Bauman, S. (2000). *Liquid Modernity*. Polity Press. Cambridge

Bennett, F. (2013). Researching Within-Household Distribution: Overview, Developments, Debates, and Methodological challenges. *Journal of Marriage and Family*, 75, 582-597.

Bianchi, S. M. og Kahn, J. R. (1999). The gender gap in the economic well-being of non-resident fathers and custodial mothers. *Demography*, 36, 195-203.

Bollen, K.L.N., Verbeke, A-L. and Euweva, M. (2013). Money or children? Power sources in divorce mediation. *Journal of family studies*, 19 (2), 159-173.

Borch, A. (1997) *Forbrukerkunnskap i videregående skole*. SIFO rapport nr. 8.

Borch, A og Sørebo, Ø. (2011) *Forbrukerkunnskap og digital kompetanse blant elever i videregående skole*. SIFO Oppdragsrapport nr. 5 – 2011.

Borgeraas, E. (1995). *Forbrukerkunnskap. En studie av elever i fem videregående skoler*. SIFO rapport nr. 3 – 1995.

Brusdal, R. (2013). *Husholdsøkonomi og likestilling. En litteraturgjennomgang*. SIFO Oppdragsrapport nr.10 – 2013.

Brusdal, R., Borgeraas, E. og Stamsø, M-A. (2013). *Økonomisk likestilling blant gifte og samboende*. SIFO Oppdragsrapport nr.13 – 2013.

Bøe, J. B. and Wærness, K. (2005) «Vi vil vel være prototypen på likestilt økonomi.» Om økonomisk forvaltningssystemer i norske barnefamiliehus. *Sosiologisk tidsskrift*, 13, 29-44.

Chesley (2011). Stay-at-Home Fathers and Breadwinning Mothers. Gender, Couple Dynamics, and Social Change. *Gender & Society*, 25 (5), 642-664.

- Dema-Moreno, S. (2009). Behind the negotiations: financial decision-making processes in Spanish dual income couples. *Feminist Economics*, 15 (1), 27-56.
- Elizabeth, V. (2001) Managing money, managing coupledness, *The Sociological Review*, 49, 389-411.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Frønes, I. og R. Brusdal (2010) Livsløp, generasjoner og sosial endring i i I. Frønes og L. Kjølsvold (red) *Det norske samfunn*, Oslo: Gyldendal akademisk.
- Hagestad, G.O. og Herlofsen K. (2010) Aldring. I Frønes, I. og Kjølsvold, L. (red.) *Det norske samfunn*, Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Halleröd, B. (2013). Gender inequality from beyond the grave: intra-household distribution and wellbeing after spousal loss. *Ageing and Society*, 33, 783-803.
- Holt, C. (2003): Feminisme og frihet. *Nytt Norsk Tidsskrift nr. 3*.
- Lunde, H. og T. Sandnes (2010) Det lønner seg å være mann. *Samfunnsspeilet* nr.1 Statistisk sentralbyrå.
- Nyman, C. (2003). The social nature of money: meanings in Swedish families. *Women's Studies International Forum*, 26 (1), 79-94.
- Galinsky, E., Aumann, K. og Bond, J. T. (2009). *Times are changing: Gender and generation at work at home*. New York: Family and Work Institute.
- Giddens, A. (1992). *The Transformation of Intimacy*. Cambridge: Polity Press.
- Goldin, C. (2014). A grand gender convergence: Its last chapter. *American Economic Review* 104 (4), 1091-1119.
- Håland, I. og Daugestad, G. (2003). Den kjønnsdelte arbeidsmarknaden. *Samfunnsspeilet: Tidsskrift for levekår og livsstil*, 17 (6), 15-21.
- Knudsen, K. og Wærness, K. (2009). Likestilling og husarbeid: Norden i komparativt perspektiv. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 47 (2), 163-191.
- Lassen, G. (2007) *Likestilling mellom kjønnene i pensjonsforhold. Illusjon eller realitet?* Master thesis. Det juridiske fakultet.
- Ledernytt (2013) *Pappapermisjon og fedrekvote*, 18. mars 2013. URL: <http://www.ledernytt.no/pappapermisjon-og-fedrekvote.5181417-112372.html>
- Lyngstad, T. H, Noack, T. and Tufte, P.-A. (2010). Pooling of economic resources: A comparison of Norwegian married and cohabiting couples. *European Sociological Review*, 27 (5), 624-635.
- Ketscher, K. (2001) Kvinnens rettigheter i et nytt landskap. I Tranøy, B. S. og Ø. Østerud

(2001) *Mot et globalisert Norge?* Oslo: Gyldendal.

Pahl, J. (2005). Individualisation in couple finances: Who pays for the children? *Social Policy & Society*, 4, 381-391.

Pettersen, S. V. (2004). Arbeidsdeling hjemme blant foreldrepar. Mer likedelt med ulik arbeidstidsordning? *Samfunnsspeilet: Tidsskrift om levekår og livsstil*, 5.

Roos, G. (2007). *Symbolmerking av sunn mat: Forbuckersurvey*. SIFO Oppdragsrapport nr. 12.

Sen, A. (1990): *Gender and Cooperative Conflicts* i Tinker. S. (1990): *Persistent Inequalities*. Oxford University Press. New York

Sen. A. (2000): *Development as Freedom*. First Anchor Books Edition, e-book, 2000 . New York.

Skjeie, H. & M. Tegien (2003): *Menn i mellom. Mannsdominans og likestillingspolitikk*. Gyldendal Akademisk forlag. Oslo

Smyth, B. M. og Weston, R. (2000). *Financial living standards after divorce: A recent snapshot* (Research Paper No. 23). Melbourne, VIC: Australian Institute of Family Studies.

Sonnenberg, S.L., Burgoyne, C.B and Routh, D.A. (2011). Income disparity and norms relating to intra-household financial organization in the UK: A dimensional analysis. *The Journal of Socio-Economics*, 40, 573-582.

Strand, A. H. H. (2012) *The welfare state matters. On the economic consequences of partnership dissolution in Norway and Britain*. Doctoral thesis. University of Bergen.

Stø, E., Borch, A. og Vittersø, G. (2012). *WP3: Lessons and insights from case study initiatives*. CRISP rapport levert til the Seventh Framework Programme Theme.

Teigen, Mari (2004). Debatt: Kjønnsfrihet. *Nytt norsk tidsskrift*, 1, 86-88.

Vogler, C. (2005). Cohabiting couples: rethinking money in the household in the beginning of the twenty-first century. *The sociological review*, 53 (1), 1-29.

Vogler, C., Lyonette, C. and Wiggins, R. D. (2008). Money, power and spending decisions in intimate relationships. *The sociological review*, 56 (1), 117-143.

Wærness, K. og Knudsen, K. (2002). Om økonomisk likestilling i barnefamilier. I Gulbrandsen, L. (red.) *Forskning om småbarnsfamiliers dagligliv. Problemstillinger og data*. Seminnarrapport. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. NOVA Rapport 12/2002.

Aarseth, H. (2008). *Hjemskapings moderne magi*. Avhandling til graden dr. polit, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.

Statens Institutt for forbruksforskning (SIFO) er et faglig senter til nytte for forbrukerne. Instituttet er et forvaltningsorgan med særskilte fullmakter underlagt Barne- og likestillingsdepartementet (BLD) og finansieres gjennom en grunnbevilgning og prosjektinntekter. Instituttet har 55 ansatte med en faglig stab som dekker samfunnsvitenskap og naturvitenskap. Instituttets hovedarbeidsområder er knyttet til kunnskap om forbrukerne, produktene, markedet og forbrukerpolitikken. SIFO publiserer i tidsskrifter og i egne fagrapporter, oppdragsrapporter, testrapporter og prosjektnotater.

The logo for SIFO consists of the letters 'SIFO' in a bold, blue, sans-serif font. The letter 'O' is stylized with a white diagonal slash through it.

Statens Institutt for
Forbruksforskning

Postboks 4682 Nydalen, 0405 Oslo.

Besøksadresse: Sandakerveien 24C.

Telefon: +47 22 04 35 00 **Fax:** +47 22 04 35 04

E-mail: sifo@sifo.no **Internett:** www.sifo.no

